

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет мистецтв

Кафедра методики музичного виховання, співу та хорового диригування

«Допущено до захисту»

В.о. завідувача кафедри

_____ Ракітянська Л. М.

«___» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____

«___» _____ 20__ р.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота

студентки групи ЗММм-21

ступінь вищої освіти

«магістр»

спеціальності 014.13 Середня

освіта (Музичне мистецтво)

Барасій Анастасії Анатоліївни

Керівник: кандидат

педагогічних наук,

доцент Варнавська Л.І.

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS_ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис)

(прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис) (прізвище, ініціали)

(підпис)

(прізвище, ініціали)

(підпис)
(прізвище, ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ.....	7
1.1. Аналіз науково-методичної та музикознавчої літератури з проблеми дослідження.....	7
1.2. Формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти.....	13
1.3. Характеристика методів формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти.....	29
Висновки до розділу 1.....	43
РОЗДІЛ 2. АПРОБАЦІЯ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВОКАЛЬНІЙ СТУДІЇ ПАЛАЦУ КУЛЬТУРИ.....	45
2.1. Розробки практичних занять молодшої групи вокальної студії «Мрія» щодо використання методів формування співацьких навичок молодших школярів.....	45
2.2. Методичні рекомендації щодо формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти.....	60
Висновки до розділу 2.....	67
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	69
ДОДАТКИ.....	76
Додаток А.....	76
Додаток Б.....	78
Додаток В.....	80
Додаток Г.....	82
Додаток Д.....	83

ВСТУП

Спрямованість сучасної української школи на виявлення і розвиток творчого потенціалу школярів підтверджується положенням Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), законів «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національної доктрини розвитку освіти у XXI столітті, Болонської декларації.

Комплексний, системний підхід до проблеми всебічного розвитку здібностей кожного індивіда вимагає активного пошуку якісно нових методів і засобів навчання, що дозволяють розкрити соціально-психологічні механізми формування особистості. У цьому аспекті важливого значення набуває музичний розвиток, зокрема, вокальний, який є одним із ефективних засобів, що дозволяють дитині розкрити якості творчої, здатної до культурного саморозвитку і самовизначення особистості.

У психолого-педагогічній літературі проблемі формування музичної культури учнів присвячено чимало вітчизняних та зарубіжних науково-педагогічних праць. Цим питанням займалися А. Козир [25], М. Мозговий, О. Ростовський [46], О. Рудницька [47], Холоденко, В. Черкасов [57], О. Шевченко [59], Ю. Юцевич [61], та ін.

Велику увагу питанням співацького виховання дітей приділяли освітяни: В. Антонюк [1], Н. Горбова [13], Є. Курдіна [27], А. Менабені [32], Н. Овчаренко [34], О. Соболева [50], В. Откидач [37], Н. Фаріна [54], І. Цуканова [56] та ін. Питання проблем періоду дитинства відображені у роботах психологів: О. Баско [3], Н. Горбової [13], В. Кутішенко [28], Т. Піроженко [38] та ін.

Провідні педагоги-практики Н. Ветлугіна [10], Е. Гавацко [11], М. Жишкович [20], Я. Кушко [29], Е. Малініна, Т. Пляченко [39], Г. Стець [51], В. Юшманов [62] визначають спів як основний засіб музичного виховання дітей, виокремлюючи два основних підходи до розробки теоретико-

методологічних основ розвитку вокальних умінь у молодших школярів як складової їх музичної культури, при цьому акцентуючи увагу на використанні музики як ефективного засобу розвитку музично-творчих здібностей, уяви, емпатії, фантазії, інтуїції, що складають основу формування співацьких умінь та навичок.

Проблему формування співацьких навичок молодших школярів можна розглядати з позицій вікової педагогіки, адже молодший шкільний вік виступає послідовною сходинкою прилучення до вокальної культури при належно організованому процесі музичного виховання дітей. Саме в цьому віці дитина бере з довкілля в багато разів більше для розвитку свого розуму, почуттів, волі, характеру, ніж в подальші життєві періоди.

Позашкільна освіта, згідно Закону України «Про позашкільну освіту», є складовою системи безперервної освіти, визначеною законами України «Про освіту», «Про позашкільну освіту». Позашкільна освіта сприяє різнобічному розвитку та формуванню особистості, дозволяє обрати різноманітні секції, студії та заняття. В Україні, у теперішній час, система позашкільної освіти представлена навчальними закладами: будинками культури, центрами, клубами дитячої творчості, в яких функціонують школи естетичного виховання (музичні, художні, хореографічні, театральні, хорового співу), гуртки, творчі об'єднання художньо-естетичного, науково-технічного та інших профілів.

Заняття вокалом у закладах позашкільної освіти відкривають можливості для розвитку дітей як гармонійних особистостей, емоційно та творчо відкритих; впливають на емоційно-вольову сферу дитини, її самооцінку, надають широкі можливості її підвищення. Часто студія вокалу або вокальний гурток, які функціонують у закладах позашкільної освіти, стають засобом психологічної та моральної реабілітації дітей. Заняття вокалом сприяють не лише розвитку співацьких навичок, але також впливають на рівень загального розвитку дітей молодшого віку. Тому в сучасній освіті

формування співацьких навичок повинно стати пріоритетним напрямом вокального розвитку особистості.

На даний момент у галузі вокалу існує тенденція у накопиченні педагогами практичного досвіду викладання вокалу учням різного віку, але не багато педагогів описують свою практичну діяльність у методичній та науково-педагогічній літературі, тим самим ускладнюючи молодим педагогам пошук ефективних методів формування співацьких навичок.

Розбудова української системи освіти на засадах гуманізації, цінність особистісного вокального розвитку дитини зумовило розгляд проблеми формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти та обумовило вибір теми дослідження «Методи формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти».

Мета: теоретично обґрунтувати методи формування співацьких навичок молодших школярів в процесі гурткової роботи та апробувати їх.

Завдання:

1. Проаналізувати науково-методичну та музикознавчу літературу з проблеми дослідження; з'ясувати сутність понять: «спів», «навички», «співацькі навички», «формування співацьких навичок молодших школярів».
2. Розкрити особливості формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти.
3. Охарактеризувати методи формування співацьких навичок молодших школярів в процесі гурткової роботи.
4. Розробити план-конспекти практичних занять молодшої групи вокальної студії «Мрія».
5. Підготувати методичні рекомендації щодо ефективного використання методів формування співацьких навичок молодших школярів в процесі гурткової роботи.

Об'єкт – процес формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти.

Предмет – методи формування співацьких навичок молодших школярів в процесі гурткової роботи.

Комплексний підхід до вивчення проблеми дослідження зумовив використання наступних **методів наукового дослідження**:

– *теоретичних*: вивчення та аналіз науково-методичної, музикознавчої літератури з проблеми дослідження; аналіз, систематизація та обробка методичних підходів до формування співацьких навичок, узагальнення результатів педагогічного досвіду й педагогічної практики вчителів, керівників гуртків;

– *емпіричних*: аналіз методів, прийомів формування співацьких навичок учнів молодших класів.

Практичне значення полягає в теоретичному обґрунтуванні та апробації методів формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти; підготовці розробок фрагментів практичних занять з вокалу у молодшій групі вокальної студії; підготовці методичних рекомендацій щодо формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти.

Апробація результатів дослідження здійснювалася через використання запропонованих методів у молодшій та середній групі народного вокального колективу «Мрія» Тернівського палацу культури м. Кривого Рогу.

Публікації. Впровадження результатів дослідження здійснювалося через публікацію статті:

1. Барасій А., Варнавська Л. Особливості розвитку дитячого голосу у дітей молодшого віку. Актуальні проблеми мистецько-педагогічної освіти : зб. наукових праць. Вип. 15. Кривий Ріг : ФОП Мариченко, 2022. Вип. 15. С. 7-9.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаної літератури (64 найменування), 5 додатків, 13 рисунків. Обсяг основного тексту роботи складає 67 стор.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДАХ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

1.1. Аналіз науково-методичної та музикознавчої літератури з проблеми дослідження

Пошук якісно нових форм, методів та засобів навчання зумовлює комплексний, системний підхід до проблеми розвитку індивіда, його здібностей, механізми формування особистості. У цьому аспекті набуває значення музичного розвитку, зокрема, вокального, який є одним із ефективних засобів, що дозволяють кожному розкрити якості творчої, здатної до культурного саморозвитку та самовизначення особистості.

Формування вокальних навичок молодших школярів є одним із завдань їх вокального становлення, тому що і цьому віці починають виявлятися і формуватися їх здібності, уподобання та інтереси.

Разом з тим, досягнення молодшими школярами різної за видами музичної діяльності з акцентом на вокальне виконання має особливе значення для їхнього особистісного самовираження, що є найяскравішим виявом їх творчої активності.

Вивчення та аналіз проблеми формування співацьких навичок молодших школярів у психолого-педагогічній та мистецтвознавчій літературі неможливий без визначення сутності понять: «спів», «навички», «співацькі навички», «формування співацьких навичок молодших школярів».

Спів, на відміну інших видів музичної діяльності, найдоступніший дитині молодшого шкільного віку. Ця доступність обумовлена тим, що незалежно від того, має дитина задатки чи ні, розвинені в неї музичні здібності чи ні, її співацький інструмент завжди «при ній». Але щоб стати активним слухачем і виконавцем, правильно користуватися своїм природним

інструментом – голосом, молодшому школяру необхідно опанувати певною системою музичних знань і навиків, засвоєння яких може статися лише за умови планомірного, систематичного вокального навчання у процесі індивідуальної та групової роботи [31].

Спів, вокальне мистецтво – емоційно-образне розкриття змісту музики засобами співацького голосу. Спів буває сольний (одноголосний), ансамблевий (дует, тріо і т. ін.), хоровий з інструментальним супроводом і без нього; зі словами і без слів (вокалізація). Спів розрізняється за жанрами: оперний, камерно-концертний, народний, естрадний (який включає ряд різних манер виконання і голосоутворення), церковний [59].

З погляду фізіології, спів – це поєднання різноманітних звуків та інтонацій, що відтворюються голосовим апаратом людини, а з позиції психології та педагогіки спів – це, насамперед, спосіб самовираження, спілкування з навколишнім світом [55].

Виразне виконання пісень допомагає найбільш яскраво та поглиблено переживати їх зміст, розвиває естетичне ставлення до навколишньої дійсності. У співі успішно формується весь комплекс музичних здібностей, а саме: ладове почуття, музично-слухові уявлення, почуття ритму; емоційна чуйність на музику.

Н. Ветлугіна вважає, що спів належить до тих видів музичної діяльності, у процесі якої успішно розвивається естетичне ставлення до життя, до музики, збагачуються переживання дитини, активно формуються музично-сенсорні і, особливо, музично-слухові уявлення звуковисотних відносин [10].

У процесі співу активізуються розумові здібності школярів, оскільки сприйняття музики потребує уваги, спостережливості. Дитина, слухаючи музику, порівнює звуки її мелодії, акомпанементу, осягає їхнє виразне значення, розуміється на структурі пісні, порівнює музику з текстом.

Очевидним є також вплив співу на фізичний розвиток дітей. Спів впливає на загальний стан організму дитини, викликає реакції, пов'язані зі зміною кровообігу, дихання [10].

Отже, *спів* – це вид музичної діяльності, в якому за допомогою поєднання різноманітних звуків, що відтворюються голосовим апаратом людини відбувається спілкування з навколишнім світом; у процесі якої успішно розвивається естетичне ставлення до життя, до музики, збагачуються переживання дитини.

Особливу актуальність у музичному розвитку дітей молодшого шкільного віку набуває формування співацьких навичок, оскільки процес співу є найдоступнішою формою музикування та самовираження.

Традиційно *навичка* визначається, як дія, сформована і доведена до автоматизму, шляхом багаторазового повторення вправ [11].

Навички поділяють на перцептивні, інтелектуальні та рухомі.

1. Навичка рухома – автоматизовані впливи на зовнішній об'єкт за допомогою рухів з метою його перетворення, неодноразово здійснювалася раніше.

2. Навичка інтелектуальна – автоматизовані прийоми, способи вирішення завдань, що зустрічалися раніше.

3. Навичка перцептивна – автоматизовані чуттєві відображення властивостей і характеристик добре знайомих предметів, які неодноразово сприймалися раніше.

З приводу, які ж навички є первинними у вокальному навчанні, серед педагогів немає єдиної думки. Це пов'язано, передусім, з тим, що голосовий апарат людини – це злагоджений механізм, де усі голосоутворюючі функції перебувають у тісному взаємозв'язку [20].

Одні науковці стверджують, що співацькі навички – це автоматизована система дій, всі компоненти якої органічно взаємопов'язані, як між собою, так і з моторними, сенсорними, інтелектуальними діями, які лежать в основі співацької діяльності; інші доводять, що співацькі навички – це взаємодія звукоутворення, співацького дихання та дикції; артикуляція, слухові навички та навички емоційної виразності.

Д. Огороднов, Т. Глушакова вважають, що однією з основних навичок співу є навичка співацького дихання. Так як довжина співу голосних звуків безпосередньо пов'язана з навичкою тривалого видиху, який і дає можливість простягнути голосну під час співу. Дійсно, однією з головних відмінностей співу від розмови є протяжність голосних. Однак діти молодшого шкільного віку часто не тягнуть, а промовляють їх [35].

Розглядаючи поняття «співацькі навички» Г. Стець зазначає, що навичка – автоматизована дія [51]. У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» слово «навик» пояснюється як «уміння, набуте досвідом, звичкою, вправами».

На думку Г. Стулової до співацьких навичок відносяться: звуковедення, дихання, артикуляція, слухові навички, навички емоційної виразності [52]. А. Менабені виділяє наступні вокальні навички: дихання, атака звуку, артикуляція і дикція, спів без супроводу музичного інструменту [32]. І. Цуканова до вокальних навичок відносить: звуковедення, дихання, артикуляцію, дикцію, розбір твору, роботу з мікрофоном, акторську майстерність [56].

Таким чином, можна зробити висновки, що *співацькі навички* – це автоматизована система дій, всі компоненти якої взаємопов'язані між собою: звукоутворення, співацьке дихання, дикція, артикуляція, слухові навички та навички емоційної виразності. Всі ці компоненти пов'язані з моторними, сенсорними, інтелектуальними діями, що лежать в основі співацької діяльності.

Як і всі функції, спів людини, яка не має природних даних, на думку Л. Дмитрієва, може бути вдосконалено, розвинено. Л. Дмитрієв також наголошує на важливості формування співацьких навичок: «Які б не були природні дані, навіть найкращі, «від природи поставлені», голоси вимагають вироблення розвинутих співацьких навичок» [16, с.74].

Співацькі навички, на думку Н. Дрожжиної, формуються комплексно, але безглуздо звертати увагу на всі недоліки звучання відразу [17].

Методик формування співацьких навичок багато, в них багато спільного, але є й відмінності. Деякі з них спираються на принципи розвитку дихання і вважають його одним з найважливіших етапів, інші вважають, що вокальну роботу слід починати з формування артикуляційних навичок, треті пропонують покластися на почуття і відчуття і т. ін.

З формуванням навички співацького дихання В. Попов, А. Менабені тісно пов'язують навичку артикуляції. Правильне функціонування апарату артикуляції, на думку А. Менабені, дозволяє активізувати роботу органів гортані та органів дихання. Чітка дикція, активність апарату артикуляції при вимові слів активізує приплив енергії у співаючої людини, що сприяє виникненню позитивного психоемоційного стану – радості, задоволення, піднесеного настрою [32].

Значну роль у навчанні співу відіграють вірно сформовані співацькі навички. Результати досліджень, проведених науковцями, дають підставу стверджувати, що співацькі навички забезпечуються лише через відповідність реального звучання і внутрішніх музично-слухових уявлень учнів. Внутрішні музично-слухові уявлення пов'язані з руховими і створюють настроєність у рухах, готовність до певних дій, що відповідають художньому завданню [15].

Формування співацьких навичок у дітей відрізняється від навчання співу дорослих тим, що в процесі росту дитини протягом навчання змінюються фізіологічні особливості дитини, а, разом з тим, змінюються і основні властивості голосу: діапазон, гучність, висота, тембр, тривалість звучання, дихання, регістр. У кожної дитини голос розвивається індивідуально: все залежить від фізіологічного та психічного розвитку, особливості задатків, середовища, в якому перебуває дитина [52].

Все це має супроводжуватися отриманням учнями певного кола знань та залученням їх до вокальної діяльності. Виразне виконання вокальних творів вимагає оволодіння кожним учнем складним комплексом співацьких навичок. Вони є тією основою, без якої спів виховного значення не може мати. Поруч

із індивідуальним співацьким розвитком відбувається формування співацьких навичок [57].

Так, Т. Піроженко зазначає, що формування навичок – це процес, результат якого досягається шляхом виконання вправ (цілеспрямованих, спеціально організованих дій, що повторюються), завдяки чому спосіб дії вдосконалюється та закріплюється, що говорить про сформованість навичок. Показниками наявності навички є те, що людина, починаючи виконувати дію, не обмірковує заздалегідь, як і її здійснювати, не виділяє з нього окремих приватних операцій» [38].

Л. Дмитрієв у своїх роботах приділяє увагу проблемі формування співацьких навичок у дітей з раннього віку: «Мовленнєві рухові стереотипи», - пише він, - «утворюються у кожної людини з дитинства, звуки мови та слова ми вимовляємо автоматично. Оскільки спів пов'язаний зі словом і здійснюється тим самим голосовим апаратом, то при перших спробах щось заспівати людина, природно, користується мовними стереотипами. Це особливо помітно в дітей, які спочатку застосовують мовні координації. Вони «співають, як кажуть» у буквальному значенні цього слова, і тому співочі якості їхніх голосів не можуть виявитися достатньою мірою» [16].

Щодо формування співацьких навичок, необхідно зазначити, що виконання вокальних творів, за висловлюванням В. Юшманова, це психофізіологічний акт, де всі м'язові координації формуються у нерозривному взаємозв'язку з організмом людини [62].

Таким чином, можна зробити висновок, що *формування співацьких навичок* – це єдиний педагогічний процес, в якому співацькі навички формуються одночасно, зумовлюючи одна одну. Істотними ознаками їх формування є якісні зміни основних властивостей співацького голосу дитини.

Провідним моментом формування співацьких навичок є внутрішній музично-вокальний образ. На перших етапах його формування визначається розповіддю та показом педагога. У формуванні співацьких навичок можна виділити три етапи: етап визначення правильної роботи голосового апарату,

етап зміцнення та уточнення цієї роботи, етап автоматизації та шліфування. Кожен із етапів має свої характерні риси і вимагає від педагога їх врахування у подальшій роботі.

Розглянемо питання формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти.

1.2. Формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти

Позашкільна освіта є складовою системи безперервної освіти, визначеної Конституцією України, Законами України «Про загальну середню освіту» та «Про позашкільну освіту» і спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів і слухачів, задоволення їх інтересів, духовних запитів і потреб у професійному визначенні [26].

Позашкільна освіта – цілеспрямований процес навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях; це сукупність знань, умінь та навичок, які набувають вихованці, учні та слухачі у позашкільних навчальних закладах у вільний від навчання час у загальноосвітніх та інших навчальних закладах. Вона спрямована на розвиток здібностей та обдарувань вихованців, учнів та слухачів, задоволення їхніх інтересів, духовних запитів та потреб [26].

Розділом IV Закону України «Про позашкільну освіту» також визначаються учасники навчально-виховного процесу в позашкільному навчальному закладі. Ними є: вихованці, учні, слухачі, директор, заступники директора позашкільного навчального закладу, педагогічні працівники, психологи, соціальні педагоги, бібліотекарі, спеціалісти, батьки або особи, які їх замінюють, представники організацій, які беруть участь у здійсненні навчально-виховного процесу. Закон визначає їх правовий статус, гарантії соціального захисту [33].

Позашкільна освіта дітей – необхідна ланка у вихованні багатогранної особистості, у її освіті, у ранній професійній орієнтації. Цінність позашкільної освіти в тому, що вона посилює варіативну складову загальної освіти та допомагає дитині у професійному самовизначенні, сприяє реалізації її сил, знань, здобутих у базовому компоненті, створює умови повноцінного проживання пори дитинства [40]. Позашкільна освіта характеризується цілеспрямованим функціонуванням навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості у вільний час, з її особливими структурами, зв'язками та відносинами між елементами.

Змістовими компонентами позашкільної освіти є культура, суспільство, природа, люди. До процесуальних компонентів позашкільної освіти належать сім'я, навчальні заклади (позашкільні, дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні, вищі), бібліотеки, клуби, дитячі, учнівські і молодіжні організації, товариства, засоби масової інформації тощо [40].

Заклади позашкільної освіти працюють за певною методикою, що включає такі основні взаємозв'язані елементи: мета і завдання, зміст освіти, форми, методи і засоби здійснення.

Освітня мета полягає у формуванні пізнавальної та практичної компетентностей, отриманні знань, навичок для досягнення успіху у житті, для виховання конкурентноспроможної людини у нових ринкових відносинах. Відповідно соціальна мета – це допомога дитині в подоланні психологічних труднощів, які виникають у процесах навчання, виховання, розвитку, соціалізації і обумовлені різними чинниками: освітніми, віковими, сімейними, соціальними, індивідуально-психологічними [41].

Для того, щоб дитина отримала відповідні знання, досягла успіху в житті і відбулася як особистість, в навчально-виховному процесі позашкільного навчального закладу створюються відповідні умови для розвитку її суб'єктної активності, що, у свою чергу, є однією з головних передумов формування пізнавальної та практичної компетентностей, набуття знань, вмінь та навичок. Особистісні ж якості, розвиток творчої та соціальної компетентності,

розуміння морально-духовних цінностей формуються тільки в процесі соціальних відносин у соціокультурному середовищі. І таким середовищем може стати для дитини позашкільний навчальний заклад.

Головна мета позашкільної освіти конкретизується в державних планах та програмах, урядових рішеннях і полягає у навчанні, вихованні, розвитку та соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах та інших соціальних інституціях [33].

Основними завданнями позашкільної освіти є:

- виховання громадянина України, поваги до прав і свобод людини, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії;
- вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду;
- виховання у вихованців, учнів і слухачів патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу, а також інших націй і народів;
- виховання в учнів і слухачів шанобливого ставлення до родини та людей похилого віту;
- створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів;
- формування у вихованців, учнів і слухачів свідомого й відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, навичок безпечної поведінки;
- задоволення освітньо-культурних потреб вихованців, учнів і слухачів, які не забезпечуються іншими складовими структури освіти;
- пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців, учнів і слухачів [26].

Як показує досвід, якщо дитина живе повноцінним життям, реалізує свій потенціал, пробує свої сили у професійній діяльності, то у неї буде набагато більше можливостей досягти у зрілому віці більших результатів, зробити безпомилковий вибір.

Молодші школярі активні та допитливі за своєю природою. У цьому віці закладено великі можливості мистецько-естетичного розвитку. Дитина має величезне бажання самовираження.

Форми та методи роботи установ позашкільної освіти відрізняються від форм та методів роботи середньої школи не дуже суттєво. Однак вони більш гнучкі та варіативні, більшою мірою орієнтовані на розвиток творчості учнів, їх схильностей та здібностей, ніж у середній школі. Ще одна відмінність від основної освіти полягає у тому, що учень має право сам, на власний розсуд обирати той вид творчої діяльності, заняття, який більшою мірою відповідає його інтересам, схильностям та здібностям, наприклад, клас академічного або естрадного вокалу. Також установа позашкільної освіти більшою мірою, ніж школа, дає учням право самостійно отримувати корисні знання, уміння, опановувати конкретний вид діяльності.

Сьогодні палаци культури займають важливе місце у системі освіти. Залишаючись поряд із центрами дитячої та юнацької творчості найбільшими та багатофункціональними установами позашкільної освіти дітей, вони є місцем розвитку та спілкування дітей. Позашкільна освіта, на відміну від шкільної, де учні отримують потрібні наукові знання, сприяє різнобічному розвитку та формуванню особистості.

Найбільшу популярність серед гуртків, представлених палацами творчості, користуються дитячі вокальні та вокально-естрадні студії.

У цьому віці вперше відбувається розподіл гри та праці, що є важливою особливістю учнів молодшого шкільного віку. На основі навчальної діяльності за сприятливих умов навчання та достатнього рівня розумового розвитку дитини виникають передумови до успішного формування співацьких навичок.

Вокальна студія є найбільш плідним майданчиком для формування співацьких навичок молодших школярів, оскільки в таких студіях створено для цього всі необхідні та сприятливі умови.

Слово студія (від іт. studio – старання, вивчення) спочатку означало приміщення, майстерню художника-майстра, де поряд з ним працювали учні.

У студії учень брав участь у спільному творчому процесі під керівництвом авторитетного майстра, поступово набуваючи все більшої самостійності [33]. В даний час студія розуміється як підприємство, що виробляє певний продукт, створення якого пов'язано з творчістю, наприклад: кіностудія, музична студія, вокально-естрадна і т.ін.

У студіях формується досвід спільної художньої діяльності (репетиції, створення концертних номерів та сценічного образу), досвід демонстрації результатів творчого процесу (концерти, конкурси тощо) та досвід споглядання художніх творів. Відносини у такій студії будуються як відносини між художниками-керівниками (режисер-постановник, хореограф і педагог з вокалу) та художниками-виконавцями (актор, танцюрист та співак). Освіта в цьому типі об'єднання характеризується тим, що діти включаються до виконання колективного творчого проекту, де велике місце займають репетиції, концерти та конкурси.

Вокальна студія, будучи однією з форм позашкільної освіти, в даний час набуває особливої популярності, тому що естрада приваблює юних виконавців, перш за все, своєю видовищністю та можливістю реалізувати себе.

Спів в ансамблі дозволяє молодшим школярам реалізувати себе, навіть, якщо вони ще не вміють стійко інтонувати, чітко вимовляти слова, не розвинуто почуття ритму. В ансамблі діти скоріше піддаються навчанню, у них швидше формуються співацькі навички, тому що *ансамбль* – це французьке слово, яке означає «разом, одночасно, врівноважено, одноманітно». Слово «ансамбль» виражає поняття про спільну, колективну працю, а разом – нічого не страшно. На заняттях колективу діти вчать правильно співати і красиво танцювати, вільно і розкуто почуватися у будь-якій обстановці, у тому числі, і на сцені.

Заняття естрадним вокалом допомагають дитині зорієнтуватися у складному світі, відчувати себе у колі друзів та однодумців, розвивають його комунікативні здібності, розширюють уявлення про світ та людей,

полегшуючи процес проходження дитиною соціальної адаптації, допомагають їй у складному процесі самопізнання.

В практиці організації навчального процесу вокальної студії необхідно враховувати психофізичні особливості дітей молодшого шкільного віку, оскільки їх участь у різноманітних видах музично-вокальної діяльності супроводжується значними емоційними переживаннями, підвищеним сприйняттям, рухливістю, готовністю швидкої реакції на переключення з одного виду діяльності на інший поряд з високим рівнем збудженості та інше, що вимагає значних душевних і фізичних зусиль.

Г. Стулова виділяє чотири вікових періоди у розвитку співацького голосу дітей за принципом поступової появи міксту і потім грудного звучання, вважаючи, що діти до 10-11 років здатні використовувати тільки фальцетний голос; після 12 років відбувається поступова зміна механізму голосоутворення [52]. Ці періоди пов'язані з формуванням статі, фізичним і нервово-психологічним розвитком дитини. Розрізняють чотири основні стадії розвитку голосу.

У дошкільному віці звукоутворення відбувається лише за рахунок натягування голосових складок, бо голосовий м'яз ще не розвинутий. Краї мають нерівну м'яку слизову поверхню і лише при систематичних заняттях стають рівними [10].

У молодших школярів до 10 років голос має чисте дитяче звучання. Звук голосу легкий, ніжний, про нього говорять: «головне звучання» або «високе резонування», «фальцетне звучання». Він зароджується в гортані і утворюється на кінцях голосових складок при коливанні. Голосові складки змикаються не повністю. У віці 7-10 років різниці в голосовому апараті хлопчиків і дівчат немає [51].

У зв'язку з розвитком грудної клітини, більш поглибленим диханням, голос починає звучати більш повно і насичено. Голоси хлопчиків виразно діляться на дисканти і альти. Легкі і дзвінкі дисканти мають діапазон $re1 - fa2$; альти звучать більш щільно, з відтінком металу і мають діапазон $si - do2$.

У цьому віці в діапазоні дитячих голосів, як і у дорослих, розрізняють три регістри: головний, змішаний (мікст) і грудний. У дівчат переважає звучання головного регістру і явної відмінності в тембрах сопрано і альтів не спостерігається. Основну частину діапазону становить центральний регістр, який має від природи змішаний тип звукоутворення. Хлопці користуються одним регістром, частіше грудним. Межі регістрів у однотипних голосів часто не збігаються, і перехідні звуки можуть відрізнитися на тон і більше. Діапазони голосів деяких дітей можуть бути більше зазначених вище. Зустрічаються голоси, особливо у деяких хлопчиків, які мають діапазон більше двох октав. У передмутаційний період голоси набувають темброву визначеність і характерні індивідуальні риси, властиві кожному голосу. У деяких хлопчиків пропадає бажання співати, з'являються тенденції до співу в більш низькій теситурі, голос звучить нестійко, інтонація утруднена. У дискантів зникає політ, рухливість. Альти звучать масивніше [52].

Діапазон молодших школярів – $mi^1 - si^1$.

У перехідному віці – $do^1 - mi^2 - /fa^2/$.

У період мутації – $si - do^1 - fa^2, соль^2$, а у юнаків – $re - re^1$.

Таким чином, вірно сформованим співацький звук має бути активним, легким, емоційним, без форсування, йому повинна бути притаманна дзвінкість, рівність звучання.

У молодшому шкільному віці завершується перехід від наочно-образного до словесно-логічного мислення. У дитини з'являються логічні роздуми, вона використовує операції. Однак, це ще не формально-логічні операції, а конкретні, бо вони можуть застосовуватись лише на конкретному, наочному матеріалі.

Зі сказаного вище можна зробити висновок про те, що до особливостей голосу учнів молодшого шкільного віку 1-й октаві та гучно. Основними напрямками роботи з розвитку голосу відносяться: спів в «грудному» не фальцетному регістрі, спів, в основному, в учнів молодшого шкільного віку є:

використання звуковисотної зони в фальцетному регістрі, розвиток тембрального забарвлення голосу, розширення теситури та діапазону [46].

При формуванні співацьких навичок у дітей молодшого шкільного віку (домутаційний період: з 6-7 до 9-10 років, 1-4 класи), слід спиратися на знання анатомії та фізіології голосового апарату, які допоможуть зрозуміти складний процес голосоутворення, порушення голосової функції [22].

Голосовий апарат молодших школярів вразливий, голосові й дихальні м'язи розвинені недостатньо. Механізм роботи голосового апарату непростий за своєю структурою. Звук, що зароджується в гортані виникає при краєвому змиканні голосових зв'язок, тобто в момент виникнення звуку, між зв'язками залишається невелика щілина [31].

Гортань – частина голосового апарату, в якій зароджується звук співацького голосу. Вона являє собою широку коротку трубку, що складається із хрящового скелета, м'язовозв'язуючого і нервового апаратів. Дитяча гортань значно менша ніж гортань дорослої людини. Справжні голосові зв'язки у дитини менші в ширину, довжину, товщину [24].

Нервово-м'язовий розвиток гортані у дітей молодшого віку дає змогу здійснювати лише краєве змикання голосових зв'язок. Голос дитини ніжний, невеликий за силою, звучить «високо», тому що забарвлюється у верхньому резонаторі. Надмірне його напруження може призвести до стійкої хрипоті. При правильному вихованні голос розвивається плавно як у хлопчиків так і у дівчат. Між їхніми голосовими апаратами немає суттєвої різниці [24].

Зважаючи на невеликий діапазон молодших школярів, можна без труднощів встановити примарну зону. Саме на цих звуках виявляється найкраща якість голосу дитини, яка поступово поширюється на весь співацький діапазон. Зазвичай, примарна зона у дітей молодшого шкільного віку, прослуховується у діапазоні: $mi^1 - ci^1$, до². Шукати ці звуки слід при емоційно яскравому, виразному виконанні твору, коли дитина розкута, вона вільно виражає свої почуття у співі.

Для формування у молодших школярів співацьких навичок необхідне дотримання гігієни та охорони дитячого голосу. Заняття співом позитивно впливають на всі сторони розвитку організму дитини, її емоційну сферу та інтелект. Дотримання правил гігієни та охорони голосу дозволяє співу стати своєрідною гімнастикою, що сприяє розвитку грудної клітини, серцево-судинної та ендокринної систем, стимулює почуттєву і творчу діяльність, регулює кисневий баланс.

Сформованість співацьких навичок в учнів стане кращою при дотриманні таких застережливих вимог:

- 1) не використовувати штучні прийоми для прискорення процесу формування голосу;
- 2) не дозволяти гучного форсованого співу та виконання творів для дорослих естрадних виконавців;
- 3) виключити спів під час гострих захворювань голосу і гортані, які констатував лікар-отоларинголог;
- 4) співати на тих звуках, які видобуваються без напруження, природно легко;
- 5) тривалість занять під час хвороби слід обмежити незважаючи на зовнішні ознаки невтомлюваності;
- б) не співати в загальних хорових колективах, оскільки це унеможлиблює контроль за станом голосу учнів, які хворіють [27].

Учні нерідко змагаються в голосному співі, прагнучі заспівати голосніше, ніж це можливо для їхнього голосу; самостійно беруться виконувати пісні, діапазон яких виходить за межі їхніх можливостей. Зрозуміло, що це шкідливо позначається на їхньому голосі.

Спів вимагає значного нервового і м'язового напруження, тому швидко втомлює дітей. Відтак загальна тривалість співу на початковому етапі не повинна перевищувати 10 хвилин. Пізніше вона може бути доведена до 15-20 хвилин з перервою після 10 хвилин співу. Вже при перших ознаках втоми слід

залучити учнів до іншої діяльності. Не можна допускати, щоб вони йшли із заняття з втомленими голосами [29].

Розвиток дитячого голосу, який впливає на формування співацьких навичок залежить не тільки від правильного співацького режиму. Молодшим школярам властива підвищена емоційна збудливість, яка виявляється, зокрема, у голосній мові і викриках під час ігор удома, у школі на перервах тощо. Постійна голосна мова і крик завдають непоправної шкоди дитячому голосу. Керівнику потрібно постійно нагадувати учням про небезпеку перенапруження голосу як у мові, так і при співі.

Необхідно прищепити дітям переконання, що голос – це дуже ніжний інструмент і його треба берегти. На заняттях з вокалу надійним засобом для цього є помірний спів.

Потрібно враховувати можливість розладу голосової функції в окремих учнів внаслідок зловживань голосом. У них може виникнути незмикання голосових зв'язок через послаблення їх натягу. Основною ознакою незмикання зв'язок є сильний сиплий призвук, який унеможливорює спів. При дотриманні співацького режиму незмикання зв'язок проходить через кілька днів [31].

При форсованому співі або невмілому взятті високого тону може трапитись крововилив у голосову зв'язку внаслідок розриву в ній кровоносної судини. При цьому голос перестає підкорятися співакові, з'являється сильна хрипота. Через кілька днів, при повному мовчанні, крововилив розсмоктується і голос відновлюється. Але повторні крововиливи можуть призвести до появи на голосових зв'язках вузликів, які становлять серйозне захворювання голосу [29].

Співацькі вузлики (крихітні пухлини на вільному краї голосових зв'язок) перешкоджають повному змиканню голосової щілини, через що втрачається гнучкість голосу, чистота інтонації. Учні скаржаться на зростаючу хрипоту, відчуття стороннього тіла на зв'язках, постійне бажання відкашлятися.

Лікування цього захворювання може бути досить тривалим, а в окремих випадках потребує хірургічного втручання [24].

Розлад голосової функції спричиняють простудні захворювання (нежить, грип, гострий ларингіт), які можуть призвести до незмикання зв'язок, втрати звучності голосу. Тому під час захворювання слід забороняти учням співати.

Якщо найкращими ліками при всіх гострих захворюваннях голосового апарату є неодмінний режим мовчання до повного одужання, то найдієвішим засобом охорони дитячих голосів є професійне навчання співу, тобто оволодіння учнями навичками співацького дихання, які забезпечують розвиток всього голосового апарату і його нормальне функціонування [35, с. 45].

Отже, знання анатомо-фізіологічних особливостей учнів молодшого шкільного віку допоможе організувати процес формування співацьких навичок дихання молодших школярів.

Дитяча вокальна студія «Мрія» належить до позашкільних форм занять та базується у КЗ «ПК» Тернівський Криворізької міської ради. На заняттях у молодшій групі студії діти навчаються правильно співати та чисто інтонувати, рухатися під музику, готуються брати участь у різноманітних концертних програмах та конкурсах. На заняттях формуються співацькі навички. Це допомагає розвитку творчих навичок, сприяє вихованню культури особистості та творчої самореалізації дітей.

Необхідною умовою успішної роботи є вміння створити естетичне середовище, що надихає, доброзичливу атмосферу, яка сприяє формуванню співацьких навичок молодших школярів.

Специфіка роботи у вокальному ансамблі відрізняється від проведення індивідуальних занять: необхідно формування єдиного тембру, дикційного ансамблю, інтонаційного ансамблю, загальної ритмічної пульсації, синхрону у виконанні рухів.

Учасники вокального ансамблю опановують та розвивають низку важливих навичок та якостей.

Перша така навичка – вміння слухати загальне звучання ансамблю. При початковій роботі в ансамблі кожен вокаліст слухатиме лише себе, намагаючись виділятися із загального колективного звучання. Співак-ансамбліст повинен розуміти, що звучання його голосу залежить як від нього самого вокаліста, так і від загального звучання ансамблю. Важливо слухати весь склад колективу та зливатись з ними в єдине звучання.

Друга така навичка – вміння відчувати і дотримуватися загальної ритмічної пульсації – синхронності звучання. Під синхронністю ансамблевого звучання розуміється точне співпадіння у всіх співаків ансамблю найдрібніших ритмічних деталей, що може досягатися в атмосфері єдиного розуміння та відчуття темпу й ритмічного пульсу.

Виходячи з того, що співацькі навички – це взаємодія звукоутворення, співацького дихання та дикції; артикуляція, слухові навички та навички емоційної виразності, розглянемо формування їх складових.

Звукоутворення – це не тільки атака звуку, тобто момент його виникнення, а й наступне за цим звучання. Вміння правильно інтонувати за внутрішньослуховим уявленням є складовою формування навички звукоутворення і також тісно пов'язане з володінням регістрами. З формуванням навички свідомого управління регістровим звучанням пов'язана рухливість голосу.

Розуміння звукоутворення як цілісного процесу не виключає формування навичок артикуляції та співацького дихання, які безпосередньо беруть участь у звукоутворенні та забезпечують якості дикції, способи звуковедення, рівність тембру, динаміку, тривалість фонаційного видиху та інше.

Формування навички артикуляції включає:

- виразну, фонетично певну вимову слів;
- помірне округлення фонем за рахунок їхнього заднього укладу;
- вміння знаходити близьку або високу вокальну позицію за рахунок спеціальної організації переднього укладу органів артикуляції;
- уміння дотримуватися єдиної манери артикуляції для всіх голосних;

– уміння зберігати стабільним рівень гортані у процесі співу різних голосних;

– уміння максимально розтягувати голосні і коротко вимовляти приголосні звуки в межах можливостей ритму мелодії, яка виконується.

Формування навички дихання у співі складається з елементів:

- співацька постава, що забезпечує оптимальні умови для роботи дихальних органів;
- глибокий вдих, але помірний за обсягом за допомогою нижніх ребер, та у характері пісні;
- момент затримки дихання, протягом якого готується «в умі» уявлення першого звуку та наступного звучання, фіксується положенням зітхання, накопичується відповідний підкладковий тиск;
- фонаційний видих поступовий, економний при прагненні зберегти вдихальну установку;
- вміння регулювати подачу дихання у зв'язку із завданням поступового посилення чи ослаблення звуку.

До основних слухових навичок у співацькому процесі слід віднести:

- слухову увагу та самоконтроль;
- слухове диференціювання якісних сторін співацького звучання, у тому числі й емоційного вираження;
- вокально-слухові уявлення співацького звуку та способи його утворення.

Навичка виразності у співі постає як виконавська навичка, що відображає музично-естетичний зміст та виховний зміст співацької діяльності.

Формування виразності виконання виступає як умова естетичного виховання дітей засобами вокального мистецтва та досягається за рахунок:

- міміки, вираження очей, жестів та рухів;
- використання тембрових фарб голосу;
- динамічних відтінків, відточеності фразування;
- чистоти інтонації;
- розбірливості та свідомості дикції;

– темпу, пауз та цезур, що мають синтаксичне значення.

Виразність виконання формується на основі свідомості змісту та його емоційного переживання дітьми.

За даними психологів, молодші школярі за завданням керівника можуть висловити радість, подив, невдоволення, ніжність, тривогу, смуток, гордість.

Усі співацькі навички тісно пов'язані між собою. Робота з їх формування повинна проводитися одночасно, а навички формуватися поступово. Це вимагає елементарної послідовності та систематичності від простого до складного.

Велику роль у звукоутворенні грає співацьке дихання. Залежно від віку дихання видозмінюється. Увага керівника має бути постійно спрямована на співацьке дихання, природне, глибоке та рівне. Момент утворення звуку називається атакою. Розрізняються три види атаки: тверда, ямка та придихальна. Тверда атака: зв'язки стуляються щільно, звук виходить енергійний, твердий. Маяка атака: зв'язки стуляються менш щільно, звук виходить м'який. Придихальна атака: зв'язки стуляються не повністю. Найчастіше придихальна атака свідчить про хворобу горла, можливі вузлики на зв'язках, загальну млявість зв'язок, слабкий вдих і видих і т. ін. [20].

Звук, що утворюється в гортані, дуже слабкий, і його посилення, а також темброве забарвлення, відбувається під час попадання звуку в простори (порожнини), які називають резонаторами. У молодших школярів переважає верхній резонатор.

У процесі формування співацьких навичок на початковому етапі необхідно стежити за тим, щоб діти не захоплювалися силою звучання, не переходили на крик, тому що це негативно впливає на точне інтонування і веде до втрати польотності, дзвінкості голосу.

Формування співацьких навичок у дітей відбувається за кількома етапами із закріпленням та регулярним повторенням набутих навичок. *Процес формування співацьких навичок* молодших школярів прийнято умовно ділити на три етапи.

Перший етап – знаходження вірної співацької роботи голосового апарату, правильного звукоутворення на деяких голосних та на обмеженій ділянці діапазону голосу.

Другий етап – збереження та уточнення цих навичок, засвоєння різних типів звуковедення, перенесення вірних принципів роботи голосового апарату на весь діапазон.

Третій етап – автоматизація, шліфування та знаходження численних варіантів роботи. Це етап доведення правильного звукоутворення та звуковедення до автоматизму, повного «розкріпачення» голосового апарату та можливості варіювати голосом у межах вірного звучання, тобто розвиток нюансування.

Як свідчить практика, на формування співацьких навичок молодших школярів впливають:

- мотивація;
- з'ясування змісту – рівень особистого розвитку, наявність знань, умінь, спосіб пояснення змісту вправи, зворотний зв'язок.

Оволодіння – повнота з'ясування змісту, поступовість переходу від рівня оволодіння до іншого за певними показниками (автоматизованість, швидкість реакції та інших). Різні поєднання цих факторів створюють різні картини процесу формування співацьких навичок: швидкий прогрес на початку та уповільнений наприкінці, або навпаки; бувають і змішані варіанти [37].

Необхідно відмітити, що на всіх етапах роботи над формуванням співацьких навичок ведеться робота над текстом та артикуляцією.

Зважаючи на те, що на індивідуальних заняттях в студії йде формування співацьких навичок з кожним учасником окремо, основними видами діяльності на заняттях з ансамблем є:

- дихальна гімнастика;
- вправи для розспівування;
- робота над піснею;

- робота з мікрофонами;
- сценічна робота.

Найскладнішим елементом у вокальній діяльності є підбір репертуару, адже він має показати всі позитивні професійні якості виконавця. При виборі репертуару керівник ансамблю має враховувати такі вимоги:

- твір має бути повноцінним за своїм ідейним змістом;
- при виборі необхідно враховувати вікові особливості учасників ансамблю, їх музичний розвиток;
- твір має прищеплювати ансамблю співацькі та музично-слухові навички, які сприяють подальшому професійному зростанню ансамблю в цілому та кожного вокаліста окремо;
- репертуар обирається з можливостями участі у концертній творчій діяльності;
- репертуар має бути різноманітний за жанрами;
- розучування твору має відбуватися поетапно з усім ансамблем.

Таким чином, в обов'язки керівника вокального ансамблю входить удосконалення методів та прийомів роботи з колективом, щоб вони служили не лише музично-освітнім цілям, а й виховним.

Однією із проблем вокального ансамблю є ідентичність голосів. Отже, ідентичності дикції, фонетики приділяється велика увага.

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновки, що: формування співацьких навичок молодших школярів посідає особливе місце у музичному розвитку дітей; спів дитини, яка не має природних даних, може бути вдосконалено за умови формування співацьких навичок; серед початкових співацьких навичок молодших школярів педагоги виділяють: навичку чіткої артикуляції, навичку співацького дихання, навичку звуковедення.

1.3. Характеристика методів формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти

Метод навчання – процес взаємодії між учителем і учнем, у результаті якої відбувається передача і засвоєння знань, умінь і навиків, передбачених змістом навчання [5]. Прийом навчання (навчальний прийом) – короткочасна взаємодія між викладачем та учнем, спрямована на передачу та засвоєння конкретного знання, уміння, навички [13].

Формування співацьких навичок – це багаторівневий процес. Навичка включає знання, емоції, установки і цінності, поведінку і досвід. Тому для формування ефективної навички необхідно, щоб зміни пройшли на всіх рівнях [16].

Ефективність формування співацьких навичок безпосередньо залежить від багатьох чинників. Спостереження показують, що будь-яка вокальна методика, якою б унікальною вона не була, буде результативною лише тоді, коли буде дотримано ряд умов впливу на процес формування співацьких навичок.

На сьогодні у вокальній педагогіці використовуються різноманітні методи розвитку співацького голосу, в основі яких лежать класичні: концентричний, фонетичний, фонопедичний, метод уявного співу, метод порівняльного аналізу.

Концентричний метод можна вважати універсальним тому, що він стає основою методичних систем різних авторів і використаний для вокального виховання і дитячих і дорослих голосів. Усі прийоми, що перебувають в основі концентричного методу спрямовані на управління роботою голосових складок у різних регістрах. До них відносяться:

- невимушеність та свобода голосоутворення;
- спів без гримас і зусиль;
- природна сила голосу (співати не голосно й не тихо);

- вдосконалення натуральних тонів (тобто тих, які співак бере без жодних зусиль), оскільки лише вдосконаливши ці тони, поступово можна працювати над іншими звуками;
- знаходження примарного тону;
- спів без portamento та «під'їздів», точно потрапляючи в ноту;
- спів мелодійний, без придиху [3].

Фонетичний метод використовують у вокальній педагогіці як один із засобів впливу на звучання голосу. Відомо, що кожна фонема, склад чи слово цілісно організовують роботу всього голосового апарату в певному напрямку. Найменші зміни артикуляційного складу однієї й тієї ж фонемі створюють уже нові акустичні та аеродинамічні умови для роботи голосових складок, що позначене на тембрі голосу:

- однотемброве звучання голосних. Якщо гарно звучить гласний «а», то слід починати з нього, при заглибленим звуці краще використовувати «і» при плоскому звучанні – «о» чи «у»;
- рівність тембрового звучання;
- прийом співу на позіханні (знижує м'язові затиски голосового апарату, служить моментом відпочинку, активізує м'яке піднебіння що сприяє активній роботі всього голосоутворюючого комплексу);
- близька співацька позиція(прийом дзвінкості тембрового звучання зі способом артикуляції, спів із закритим ротом на приголосних «м» або «н».)
- єдина манера артикуляції [35].

Фонетичний метод застосовується не тільки у вправах, а й на етапах розучування і подальшої роботи над пісенним матеріалом. Для цього використовується вокалізація мелодії пісні на різних голосних, найчастіше «у», «о», «а», з метою вироблення кантилени і вирівнювання тембрового звучання голосу [8].

Метод уявного співу (на основі внутрішнього слухового уявлення) активізує слухову увагу, що спрямована на сприйняття й запам'ятовування еталону звучання. Уявний спів навчає внутрішньому зосередженню,

оберігаючи при цьому голос від перевтоми. Цей метод можна вважати основою розвитку вокально-слухових уявлень і вдосконалення слухо-рухових зв'язків [8].

Уявний спів методисти використовують:

- для розучування та вдосконалення репертуару;
- для засвоєння нових вокальних прийомів;
- для повторення вокального репертуару.

Такий спів розвиває творчу уяву, оберігає голос від перевтоми.

К. Маслій для вирішення вокально-технічних проблем радить оволодіти мистецтвом самонавіювання. Перед співом під час вдиху учень повинен уявити собі стан, який можна передати словами «Ой, як чудово!». Тоді гортань і весь голосовий апарат знайдуть потрібне вокальне положення і звук буде красивим, повним, вільним і життєрадісним, що дуже важливо для художнього співу [31].

Таким чином, метод уявного співу можна вважати ефективним методом розвитку вокально-слухових уявлень, що лежать в основі вокального відтворення, способом навчання, прискорює процес розучування нового репертуару, формування вокальних навичок, а також формою самостійної роботи з найменшими витратами голосу.

Метод порівняльного аналізу застосовують у роботі зі співаками, коли співацькому звуку потрібно дати свої перші естетичні оцінки. Порівнюючи різні зразки звучання голосу, співак вчиться розуміти й диференційовано сприймати окремі елементи вокального виконання. Завдяки аналітично розумовим операціям, що відбуваються в цей час, у нього активно розвиваються розумові здібності, вокальний слух і художній смак [37]. Такий метод допомагає формуванню навичок самоконтролю в процесі навчання співу; найбільш яскраво почути недоліки свого виконання. При цьому доцільно:

- використовувати запис голосів учнів;
- прослуховувати спів інших учасників ансамблю або записів відомих

оперних співаків;

- використовувати наочний прийом (слуховий і зоровий);
- проводити бесіду, обговорення характеру музики, робити узагальнення.

При цьому, музичне сприйняття навчання співу стає усвідомленим, поглиблюються й уточнюються вокально-слухові уявлення про якість співацького звуку й способи його утворення, а, отже, покращується його відтворення.

Відомі на сьогодні методи та прийоми вокального навчання є підсумком багаторічного теоретичного і практичного досвіду педагогів вокалу (А. Менабені, Г. Стулової, І. Цуканової). Їх використання у розвитку вокальної майстерності учнів ділять на два дві групи:

До першої групи відносять загальні методи формування співацьких навичок:

- метод порівняльного аналізу вокального навчання;
- концентричний;
- фонетичний;
- метод уявного або внутрішнього співу.

До другої групи відносяться вокально-технічні вправи, що стосуються безпосередньої роботи голосового апарату. Комплекс вправ відображено в додатку А.

На особливу увагу заслуговують погляди О. Соболевої, яка розглядає питання формування вокально-технічних навичок із точки зору тактики і стратегії, стверджуючи, що методи можна розглядати як стратегії, а принципи – як тактики. Прийоми не можуть використовуватися самостійно, оскільки залежать від методу. Якщо метод показує шлях досягнення цілі, то принципи повинні реалізувати її найкращим чином [50].

На думку О. Соболевої, будь-який метод повинен відповідати ряду вимог:

- зрозумілість – розуміння поставленого завдання і шляхів його реалізації, тобто усвідомлення формування співацьких навичок;

- детермінованість – систематизованість у застосуванні відповідних регулятивних принципів на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків між окремими ланками голосоутворюючої системи при різних режимах функціонування;
- спрямованість – підлеглисть певному завданню;
- результативність – здатність забезпечити досягнення поставленої мети;
- плідність – здатність спричиняти позитивні результати;
- надійність – здатність із великою вірогідністю забезпечити отримання певного результату;
- економність – здатність досягати результатів із найменшими затратами засобів і часу за умови цілеспрямованості дій [50].

Л. Дмитрієв зазначає, що основним завданням співака та педагога є правильне формування тембру, пошук найкращих умов для природної, вільної роботи голосового апарата. Жодна робота не вдається одразу на повну силу, тому велика увага приділяється розспівуванню. Велику увагу дослідник приділяє роботі голосового апарата під час співу:

- дихання (треба приділяти увагу організації вдиху і правильному звучанню голосу, а не типу вдиху. Спокійний, помірний за кількістю глибокий вдих, невелика затримка перед початком звуку, плавна подача дихання та вміння його розподіляти – ті необхідні принципи, якими слід користуватися у процесі розвитку естрадного голосу);
- робота гортані (голосова щілина – джерело головних якостей співацького голосу) залежить від дихання, імпедансу та регулювання роботи голосових складок. По різному сформовані гортані потребують індивідуально підібраної методики організації співацького звуку. Значення атаки звука та вміння ними володіти. Поділ голосів на регістри та методи їх згладжування та вирівнювання);
- робота артикуляційного апарату під час співу (фонетичний метод, у всіх випадках м'яке піднебіння під час співу має бути завжди підняте, артикуляційний апарат та глотка, по відчуттям вільними, рот та губи –

активні);

– головний та грудний резонатори голосового апарату у співаків (резонуючі відчуття рефлекторно стимулюють роботу гортані, при цьому полегшуючи процес співу. Практично треба прагнути до такого звучання, щоб і головний і грудний резонатори відзвучували одночасно);

– опора співацького голосу (відчуття опори розвивається в процесі освоєння правильного голосоутворення. Воно створює відчуття впевненості під час співу, існує низка прийомів на знаходження та покращення відчуття опори) [16].

Підсумком багаторічного теоретичного і практичного досвіду педагогів вокалу є визнання ефективності численних методів постановки голосу. Різноманіття методів у вокальній методиці часто призводить до відсутності єдиних точок зору на процес формування співака. Малоєфективним буде таке навчання, яке ґрунтується лише на одному методі. Незаперечним є те, що педагог вокалу повинен досконало володіти різноманітними методами і прийомами вокального навчання, уміти застосовувати їх у відповідних ситуаціях. Усі перераховані методи, що склалися у вокальній теорії та практиці, повинні не виключати, а взаємодоповнювати один одного [29].

Одними із методів формування співацьких навичок є *пояснювально-ілюстративний та репродуктивний метод* навчання.

Пояснювально-ілюстративний метод полягає у повідомленні педагогом готової інформації про співацький звук та голосоутворення. Він включає традиційні методи: пояснення за допомогою усного слова і показ (демонстрацію) професійного вокального звучання та способів роботи голосового апарату, що створює таке звучання. Пояснювально-ілюстративний метод спрямований на усвідомлене сприйняття, осмислення та запам'ятовування інформації.

Вокальне навчання починається з формування в учня ставлення до звуку, який він має відтворити. При поясненні якостей співацького звуку, його тембру широко застосовуються визначення, пов'язані не тільки зі слуховими,

але і з зоровими, дотиковими, резонаторними і, навіть, смаковими відчуттями (глухий, дзвінкий, яскравий, світлий, темний тембр; м'яке, жорстке, затиснуте, мляве, близьке, далеке, високе звучання (смачний – що приносить задоволення, звук тощо). Запозичення визначень співацького звуку з області неслухових відчуттів має об'єктивну основу. Це асоціативні зв'язки, що утворюються у головному мозку між центрами різних органів чуття. У зв'язку з тим, що спів є засобом вираження емоційних станів людини, виникли і характеристики звуку, пов'язані з емоціями (радісний, лагідний, ліричний, драматичний тощо). Таким чином, опора на образні визначення та емоційні характеристики у співацькому навчанні цілком доречна. Вона має бути максимально посилена при вокальному навчанні дітей, яким, особливо у молодшому шкільному віці, властива образність мислення та велика емоційна чуйність [39].

Спів нерозривно пов'язаний не тільки зі слуховими, а й з резонаторними (вібраційними), м'язовими та іншими відчуттями. За допомогою відчуттів співак контролює та регулює процес свого голосоутворення. Але роль цих відчуттів при навчанні співу неоднакова у зв'язку з тим, що вони по-різному відбиваються у свідомості. Найбільш усвідомленими є слухові відчуття та уявлення, тому слух є головним регулятором голосу. Менш усвідомлювані та мало знайомі, особливо на початку вокального навчання, резонаторні відчуття. М'язові відчуття погано відбиваються у свідомості, особливо у дітей, тому що резонаторні відчуття розвинені слабо. Крім того, слід врахувати, що м'язові відчуття, які виникають при співі у дітей та дорослих, можуть бути неоднаковими. Різниця особливо проявляється у відчуттях, пов'язаних із роботою дихальних м'язів, з опорою дихання. Зі сказаного ясно, що до словесних характеристик резонаторних, м'язових відчуттів у вокальному навчанні, особливо дітей, треба підходити обережно і при поясненні основний упор робити на створення уявлень про співацький звук [42].

Пояснювально-ілюстративний метод у вокальному навчанні тісно поєднується з *репродуктивним*, який полягає у відтворенні та повторенні

учнями співацького звуку та способів роботи голосового апарату відповідно до пояснення та показу педагога. Таке відтворення та повторення спеціально організується педагогом, перетворюється на діяльність, спрямовану на вдосконалення певних дій за допомогою навчального матеріалу: системи вправ, вокалізів, вокальних творів. В результаті, у учня формуються та розвиваються вокальні навички. Таким чином, застосування обох охарактеризованих методів є необхідною умовою формування вокальних навичок та умінь, знань у галузі співацького звукоутворення [60].

Уявлення про звучання, яке треба відтворити, найпростіше створити за допомогою безпосереднього сприйняття звуку учнями та застосуванні педагогом у процесі пояснень показу своїм голосом потрібного звучання. Демонстрація звуку та правильних рухів окремих органів голосового апарату є практичною реалізацією одного з головних дидактичних принципів – наочності навчання. *Наочність буває зорова та слухова.*

Завдяки опорі на органи почуттів, наочності та доступності показ є надзвичайно цінним у вокальному навчанні дітей. Він дає можливість використовувати їхню природну здатність до наслідування. Діти вчаться говорити, у них розвивається голосова функція завдяки наслідуванню звукам і рухам. Тому показ голосом дозволяє вести вокальне навчання маленьких співаків природним шляхом.

Виходячи з того, що спів – це звукове відтворення слова, формування співацьких навичок молодших школярів необхідно починати з пояснення того, що співати необхідно також виразно, як і промовляти слова. Тому слова пісні необхідно вимовити виразно, наче читаєш вірш. При цьому пояснити дітям, яку думку автор вклав у ці вірші.

Тому, вже на перших заняттях, у зміст практичної роботи молодших школярів важливо включати виконання вправ, що пояснюють «дикційну гімнастику» вокального мовлення.

Наприклад, вправи для формування голосового апарату передбачають, перш за все варіанти руху ротових м'язів тому їх виконання дітьми

супроводжувалось образними асоціаціями та відповідними рухами губ, щелеп, м'язів лица, але кожний рух імітував зображально-виражальні дії конкретного образу (ротик риби, котика, жабки, мавпочки, маленької дитини, дорослої людини тощо). Вправи на чергування рухів губ виконувати школярами з підспівуванням знайомої мелодії з інтонаціями «на усмішку», «на жалобу», «на звук дудки», «на крякіт птиці», «на шум поїзда» тощо, де зображальність передається носіями конкретного музично-художнього образу – інтонаціями [22].

Різноманітні музичні фрази, охоплені цілісною мелодичною лінією або конкретного ритмічного малюнку можна використовувати для засвоєння школярами вправ спрямованих на розслаблення і напруження м'язів лица; для закріплення спеціальних дикційних вмінь поряд з відчуттям художньої значущості мелодичного малюнку, метро-ритму.

Особливого значення, при вивченні артикуляційних норм утворення голосних звуків (і, е, а, о, у, и), надається виконанню ритмо-мелодичних дій з різноманітними, іграми-забавлянкамим, казками, піснями, віршітками, примовками, що є одним із важливих засобів наочно-дійового засвоєння дітьми фонетичних установок, таких, що допомагають наслідувати голоси живого світу: скрекіт сороки (скро-ко-ко), скиглення від болю зайчика, що поранив ніжку(скугу-скугу, скау-скау- скау, пів-пів-пів), звук від жування ним капусти (хрум-хрум), пищання горобенят (пі-пі-пі), мову дорослого горобця (джив-джив), спів журавлів (трів-трів), шелестіння пташиних крил (шу-шу); вона пізнає звук тіла, що падає в воду (бульк, буль, бовть), розпеченого заліза, опущеного у воду (ш-ш-ш,пшик-пшик), та багато інших, що оточують її в повсякденному житті. Поряд з цим треба приділяти увагу і використанню повнозначних слів-звертань (зайчику, зайчику), дієслів (печу, печу бабку, їде, їде пан, пан), що сприяють зосередженості уваги на формуванні голосних звуків, і адекватних мімічних якостей їх утворення через виразність приголосних та повтор одного слова чи вислову [36].

Однією з важливих умов формування співацьких навичок є співацька постава: розправлені, трохи відведені назад плечі, легкий вигин хребта в поясниці, вільно опущені вниз або на коліна руки, пряма, без напруження голова і обов'язково внутрішня посмішка, що допомагає утворенню вірного співочого тону.

Не менш важливим є співацьке дихання. Правильно дихати під час співу повинні навчитися навіть наймолодші співаки. Більшість малюків дихають поверхнево, піднімають плечі під час вдиху і роблять короткий видих. Є діти, що дихають після кожного другого, третього проспіваного слова, тому робота над довжиною фрази на одному диханні повинна проводитися кожного заняття, в кожному компоненті роботи над піснею.

Займаючись з молодшими школярами, необхідно стежити, щоб дитина вдихала повітря безшумно через ніс, трохи відкривши рота і не піднімаючи при цьому плечей: О. Свешніков пропонує співакам позіхнути, Н. Гродзенська понюхати квітку, а М. Венедіктов «дихати як кошенята – животиками» [32].

Не дозволяється вдихати дуже глибоко, набирати занадто багато повітря. Потім дитина привчається видихати повітря якомога повільніше, плавно, без судомин. Для формування правильного дихання корисна така вправа: після вдиху згаданим методом, співак повільно вимовляє приголосний або, під час видиху, багато разів поштовхами вимовляє «п-п-п» чи «каф» (це допомагає відчувати рух діафрагми). Всі ці вправи треба виконувати жваво, весело, але при концентрованій увазі дітей з елементами змагання між собою [36].

Щоб навчити молодших співаків повільного видиху, можна запропонувати співати звук середньої висоти (фа¹, соль¹) на одну з «темних» голосних або невелику музичну фразу з поступовим рухом мелодії у дуже повільному темпі. З цією метою до репертуару молодших груп можна взяти твори з плавним рухом мелодії і відносно довгими музичними фразами.

Частина молодших співаків мляво атакують звук, мляво користуються своїм диханням під час співу. Тому їм корисно, крім вправ, проспівати кілька

пісень штрихом маркато. Але під час виконання слід уникати занадто великої активності дітей, це може спричинити форсований спів [64].

В практиці спостерігаються різні типи дихання та їх комбінації, але найбільш поширені з них такі: верхнереберне або ключичне дихання. Це дихання створюється верхньою частиною легенів майже без участі діафрагми та черевного преса. Воно коротке і має малий запас повітря, а тому неповноцінне. Дихання з випинанням живота відбувається за допомогою нижніх черевних м'язів, що теж є неповноцінним [52].

Діафрагматичний або черевний тип дихання сприяє природному і правильному звучанню голосу співака. Виробленню глибокого дихання допомагають вправи, побудовані на висхідному русі мелодії, на чергуванні штрихів стаккато і легато в одній і тій же поспівці, аналогічно – *forte* і *piano*. У вправі, заснованій на проспівуванні послідовності голосних а-о-е-у-і, кожна наступна голосна потребує більшої витрати дихання, ніж попередня. Співаючи цю вправу, необхідно вимагати від співака рівної динаміки, а тим самим мимоволі активізувати дихання. Досліди науковців підтвердили, що при нормальному співі використовується змішане дихання, а не інші ізольовані типи дихання [43].

Робота над диханням триває на всіх наступних етапах розвитку співаків. На цьому етапі діти привчаються до різних видів атаки звука, залежно від характеру твору.

Момент утворення звука називається атакою. Розрізняються три види атаки: тверда, м'яка і придихальна. При твердій атаці складки змикаються щільно, звук виходить енергійний, твердий. М'яка атака: складки змикаються менш щільно, звук виходить м'який. Придихальна атака: складки змикаються неповністю, пропускають повітря. Частіше всього придихальна атака попереджує про: хворобу горла, вузли на складках, слабкий вдих і видих. Для нормального вокального виховання дітей можна рекомендувати використовувати м'яку атаку звука. Тверда атака використовується як засіб

виразу (героїчний характер, маршовий), якого вимагає зміст пісні, але не допускаються сильні акценти, що призводять до форсування звука [64].

Спокійний вдих має плавний ритмічний видих, а тому і спів буде нормальний не форсований. Правильний звук не потребує різкого поштовху, а вимагає виразної вимови слова. Чітка артикуляція не лише правильно формує звук або слово, а й стимулює роботу дихального апарату. У молодших школярів це, мабуть, єдиний засіб активізації роботи дихання. До артикуляційного апарату належать: рот, губи, зуби, язик, тверде і м'яке піднебіння [64].

Найпоширенішими дефектами артикуляції вважають млявість губ, язика та м'язів, які рухають нижню щелепу. У деяких дітей щелепа буває надто напружена під час співу, що заважає широко розкривати рот, а це необхідно для формування якісного вокального звука.

Виходячи з того, що основою дикції є правильне співвідношення голосних і приголосних під час співу, необхідно вчити дітей голосні розспівувати протяжно, довго, а приголосні – активно, коротко.

Особливо швидко слід вимовляти свистячі (с, з) і шиплячі (ж, ш, ч, щ) звуки. Якщо вимовляти їх мляво, у мову проникатиме неприємний посвист і шипіння. Під час співу порушується граматичний поділ слів на склади. В середині фрази приголосні переносяться на наступну звучну голосну.

Необхідно стежити за точною і своєчасною вимовою приголосних в кінці фраз: мріють, цвіт. Якщо стоять поряд дві однакові приголосні, то їх слід проспівати активно, окремо, не зливаючи. Наприклад: «В нас свято». Слово, що закінчується на «й», вимовляється чітко, але тягнеться не звук «й», а голосна, що йому передує («Кра-й», «га-й») [36].

Для досягнення чіткої дикції можна застосовувати наступні вправи та прийоми:

- вправи на формування форми рота і ступеню напруження губ під час формування голосних;

– читання віршів, текстів пісень, скоромовок беззвучним шепотінням, але при цьому вимовляти слова треба так, щоб значення слів можна було зрозуміти по підкреслено чіткому руху артикуляційного апарату. Цей прийом сприяє активності артикуляції;

– для вільного руху нижньої щелепи роблять дуже короткі вправи: дітям пропонується ніби відкусити кілька великих шматків від уявного смачного пиріжка або яблука; відразу ж, після цієї гімнастики рота, слід проспівати просту вправу на склад «дай», «бай», стежачи, щоб співаки широко розкривали рота, опускаючи щелепу під час співу, вільно без напруження.

В роботі над артикуляцією можна протягом певного часу тримати палець на нижній щелепі.

Спів із закритим ротом одного звука на крещендо з переходом на склади «ма» або «на» сприяє розвитку м'якого піднебіння.

Для активізації роботи язика корисно використовувати вправу зі звуком «л» («люлечки-люлі»), а для тренування губ, співати вправи на склади «бри», «бро», «бра», «гра», «гре», «грі» та приголосні «б», «п», «м».

Для збереження однієї манери формування голосної корисно співати гамоподібні вправи у висхідному та низхідному напрямках на одну з голосних, стежачи за тим, щоб голосна не змінювала своєї «форми» і забарвлення при зміні теситури.

Молодші школярі мають схильність до співу «білим», «відкритим» звуком, а тому, слід починати роботу над округленням звука якнайшвидше. Визначити потрібний рівень «округлення» звука – справа вокального слуху і смаку педагога. Правильним можна вважати такий рівень, при якому співак не втрачає природності звучання голосу, характерного для певного віку [52].

За правильністю і чіткістю дикції доводиться стежити не лише під час початкового розбору твору, а й під час художнього виконання.

Складним для молодших школярів є спів у високій позиції. Основою правильного співу має бути м'який, об'ємний звук без напруження. Для формування об'ємного звуку можна вдатися до виспівування голосних «а»,

«о», «у» (при цьому «а» мусить наближатися до «о» – округленим ротом, з вільно опущеною нижньою щелепою) вправи на йотовані голосні «йо», «йа» та на склади «льо», «ля».

Вирівнюванню реєстрів і збереженню єдиної вокальної позиції сприяє виконання вправи відкритим ротом.

Музичний твір із словесним текстом співається після того, коли був проспіваний у єдиній вокальній позиції на один склад. Найчастіше використовують склади «но», «ду», «ля». Виконуючи твір зі словами необхідно стежити, щоб не втрачалася, набута раніше, висока вокальна позиція.

Для розширення діапазону дитячого голосу слід застосовувати наступні прийоми:

- спів звуків тризвуків у висхідному напрямку полегшеним звуком на стаккато, а у низхідному – на легато;
- крайні верхні звуки співати особливо легко, наче намагались їх «уколоти»;
- розспівувати учнів на звуках вищих за ті, що зустрічаються у творах;
- вивчений твір, який добре звучить у вокальному відношенні, транспонувати у більш високі тональності;
- особливу увагу звертати на подачу дихання і правильну позицію рота під час співу довготривалих, крайніх високих звуків.

Для інтонаційної і позиційної точності, кожний окремий звук ніби «підпирається» поштовхом діафрагми у повільному темпі.

Рухливі вправи сприяють природному розвитку голосу, вирівнюванню реєстрів, набуттю єдиної співацької позиції, допомагають співакам запобігти форсованому співу, адже рухливий спів обов'язково полегшує звучання голосу.

Для молодших школярів потрібно практикувати не окремі випадкові склади, а працювати з зрозумілими словами: «сонечко встає», «білії поля», «білі лілії». Подолати сипле звучання у молодших школярів допомагають

спеціальні вправи: наслідування дзвіночка (дзінь-дзінь), сопілки (ті-лі-лі). Спочатку співати на одній висоті, а потім – арпеджіо. Елемент гри, внесений у навчання, активізує дітей.

Таким чином, узагальнюючи все вищесказане, можна говорити про те, що методи та методичні прийоми формування співацьких навичок молодших школярів дуже різноманітні, вони базуються на методиках різних вокальних шкіл і мають сприяти, окрім постановки співацького голосу, формуванню слухового сприйняття, творчому прояву учнів, розвитку їхньої уяви.

Висновки до розділу 1

У першому розділі нашої роботи ми зробили аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження; з'ясували сутність понять «спів», «навичка», «співацькі навички», «формування співацьких навичок»; розкрили особливості формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти; охарактеризували методи формування співацьких навичок молодших школярів.

Ми визначили, що *спів* – це вид музичної діяльності, в якому за допомогою поєднання різноманітних звуків, що відтворюються голосовим апаратом людини відбувається спілкування з навколишнім світом; у процесі якої успішно розвивається естетичне ставлення до життя, до музики, збагачуються переживання дитини; *навичка* – це дія, сформована і доведена до автоматизму, шляхом багаторазового повторення вправ; *співацькі навички* – це автоматизована система дій, всі компоненти якої взаємопов'язані між собою: звукоутворення, співацьке дихання, дикція, артикуляція, слухові навички та навички емоційної виразності. Всі ці компоненти пов'язані з моторними, сенсорними, інтелектуальними діями, що лежать в основі співацької діяльності.

Ми виявили, що *формування співацьких навичок* молодших школярів – складний, довготривалий процес, який відрізняється від навчання співу

дорослих тим, що в процесі росту дитини протягом навчання змінюються фізіологічні особливості дитини, а, разом з тим, змінюються і основні властивості голосу: діапазон, гучність, висота, тембр, тривалість звучання, дихання, регістр. Формування співацьких навичок молодших школярів відбуватиметься скоріше, якщо діти будуть відвідувати заклади позашкільної освіти, до яких відносяться палаци культури, де функціонують вокальні гуртки та студії.

Ми з'ясували, що позашкільна освіта – цілеспрямований процес навчання, виховання, розвитку та соціалізації особистості у вільний час у позашкільних навчальних закладах. Залишаючись, поряд із центрами дитячої та юнацької творчості, найбільшими та багатофункціональними установами позашкільної освіти дітей, палаци культури є місцем розвитку та спілкування дітей. Позашкільна освіта, на відміну від шкільної, де учні отримують потрібні наукові знання, сприяє різнобічному розвитку та формуванню особистості.

Ми охарактеризували методи формування співацьких навичок молодших школярів в процесі гурткової роботи, а саме: концентричний, фонопедичний, фонетичний, метод уявного співу, метод порівняльного аналізу; пояснювально-ілюстративний та репродуктивний методи; використання наочності (слухової, зорової); розглянули прийоми та вправи, які сприяють формуванню співацьких навичок.

РОЗДІЛ 2

АПРОБАЦІЯ МЕТОДІВ ФОРМУВАННЯ СПІВАЦЬКИХ НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ВОКАЛЬНІЙ СТУДІЇ ПАЛАЦУ КУЛЬТУРИ

2.1. Розробки практичних занять молодшої групи вокальної студії «Мрія» щодо використання методів формування співацьких навичок молодших школярів

Апробація методів формування співацьких навичок здійснювалася нами у молодшій групі дитячої вокальної студії «Мрія» при палаці культури Тернівський м. Кривого Рогу.

У другому розділі ми представимо досвід формування співацьких навичок молодших школярів, напрацьований нами в процесі теоретичного аналізу науково-методичної літератури та впровадження в роботі молодшої групи вокальної студії «Мрія» протягом 3-х років.

Палац культури – це заклад позашкільної освіти, в якому функціонує багата кількість колективів, ансамблів, гуртів різного творчого спрямування, що надає дітям можливості розвитку власних здібностей, за бажанням, на вибір у будь-якій з них.

Заняття з дітьми молодшого шкільного віку у молодшій групі народної вокальної студії «Мрія» належать до позашкільних форм навчання. На заняттях у студії «Мрія» діти молодшого віку 6-10 років навчаються правильно та чисто співати, рухатися під музику, готуються до участі у різних концертних програмах та конкурсах, що сприяє їхній творчій самореалізації. Під час занять у вокальній студії у молодших школярів формуються співацькі навички, що дозволяє їм вільно почувати себе під час виступів, показувати свій артистизм та зростати у професійному аспекті. Всі учасники вокальної студії мають великий досвід спілкування як на заняттях, так і під час участі у

Всеукраїнських та Міжнародних фестивалів та конкурсах. Колектив є лауреатом та учасником наступних міжнародних фестивалів та конкурсів:

- 2018 - диплом II премії шоу активіті (Jump city);
- 2019- диплом II премії обл. фестиваль - конкурс «Даруємо посмішки»;
- 2021- диплом I премії міський онлайн конкурс талантів «ЗАПалай»;
- диплом II ст. Міжнародний фестиваль - конкурс «Хіт-парад»;
- диплом I ст. Творчий проект «Тріумф Fest»;
- Лауреат II та III ст. Міжнародний фестиваль конкурс творчості та мистецтва «Музика кохання 2021».

Репертуар молодшої групи вокальної студії «Мрія» дуже різноманітний: народні пісні, військово-патріотичні пісні, ігрові та ліричні пісні. Репертуар вибирається з урахуванням вікової категорії дітей та психологічних особливостей колективу. Ведеться постійна робота над оновленням репертуару. Список пісень подається у додатку Б.

Молодша група вокальної студії «Мрія» була створена у 2018 році. В студію прийняли 10 дітей (7 дівчат та 3 хлопців) віком від 6 до 10 років. Кожний рік до складу ансамблю додаються нові діти. До студії може записатися будь-які бажуючі учні, різні віком та різним рівнем підготовки. Заняття в ансамблі вокальної студії «Мрія» дає молодшим школярам можливість самореалізації, можливість відкритися, позбутися комплексів, подолати внутрішні страхи, навчитися співати, рухатися на сцені, тощо. Саме через інтерес дітей до естрадного вокалу формуються естрадні студії, де кожна дитина може розкрити свій талант.

Велике значення у роботі студії має організація педагогічної та репетиційної роботи. Молодша група вокальної студії «Мрія» займається регулярно протягом 9 місяців на рік. Основним видом занять є репетиція. На тиждень проводиться 3-4 групові репетиції. Кожна репетиція триває близько двох годин (45 хвилин триває заняття з вокалу та 45 хвилин – хореографія) з 15-хвилинною перервою. Для підвищення ефективності формування

співацьких навичок в умовах студії запроваджено індивідуальні заняття по 45 хвилин.

Специфіка роботи ансамблю визначається його приналежністю до сфери естрадного музичного жанру; виявленням, підтримкою та розвитком обдарованості її учасників до даного жанру; наявністю предмета «естрадний вокал» як основного та супутніх йому занять із сценічної мови, хореографії та ін; поєднання пошуку нових музично-сценічних засобів та активної концертної діяльності; створення високохудожніх естрадних музичних номерів та їх демонстрації.

У роботі з вихованцями вокальної студії ми спираємося на декілька методик вокальної роботи. На їх основі створювалася програма студії, в якій наголошується на формуванні співацьких навичок вихованців вокальної студії.

При організації вокальної роботи ми передбачали, що учні у вокальній студії повинні *знати*:

- основні поняття музичної грамоти (ритм, темп, ритмічний малюнок, слабка та сильна частка, термінологія);
- основні стилі та напрямки класичного та сучасного мистецтва;
- основні види мистецтва (опера, рок опера, балет, мюзикл тощо) та їх представників;
- характерні особливості засобів виразності у музиці;
- правила поведінки на сцені та за лаштунками;
- правила колективної та самостійної творчої діяльності;
- комплекс дихальної (О. Стрельникова) та артикуляційної гімнастики (В. Ємельянов);
- засоби акторської виразності.

Вихованці вокальної студії повинні *вміти*:

- застосовувати певні навички виступу (впевнено триматись та рухатися на сцені.);

- використовувати технічні засоби в естрадно-концертній діяльності (мікрофон, звукозапис, фонограма);
- контролювати власне виконання, як у колективі, так і сольо;
- виявляти свою індивідуальність у процесі виконання.

Учні мають *володіти*:

- технікою вокального виконавства (звукоутворення, співацьке дихання, чисте інтонування, чітка дикція та артикуляція, почуття ритму);
- навичками ансамблевого співу;
- навичками естрадного виконавства;
- засобами виконавчої виразності (художній образ, сценічний рух, розкриття змісту музичного твору - пісні).

Для формування співацьких навичок ми використовували:

- доцільний підбір педагогічного матеріалу для розвитку голосу та найбільш корисні фонетичні вправи;
- показ голосом;
- показ необхідних м'язових рухів;
- словесне пояснення.

Відштовхуючись від специфіки вокального заняття з дітьми молодшого шкільного віку, ми визначили його структуру.

Структура вокального заняття у вокальній студії «Мрія» вибудована нами з урахуванням вікових та психофізіологічних особливостей, а також з дотриманням етапів формування співацьких навичок: розспівування (робота над співацькою поставою, співацьким диханням, артикуляцією); розучування пісні (вступне слово, показ пісні, вивчення першого куплету, робота над дикцією та артикуляцією, елементами двоголосся); робота над ансамблевим співом; робота над піснею з хореографічними рухами; робота з мікрофоном.

Настройка голосового апарату (розспівування займає щонайменше 15 хвилин, залежно від індивідуальних умов уроку, стану голосового апарату тощо).

Розспівування є однією з найважливіших частин роботи з формування співацьких навичок. На розспівування не можна дивитися лише як на розминку голосових зв'язок перед виконанням репертуару: це шлях до оволодіння технічними засадами вокального мистецтва. Робота будується на спеціальних вправах, які підбираються відповідно до віку, педагогічних завдань та рівня музичного розвитку дітей.

Як ми вже визначили у попередньому розділі, вокальні вправи є цілеспрямованими, повторюваними діями (спів різного музичного матеріалу), організовані керівником, у яких відбувається формування співацьких навичок.

Вибір вокальних вправ має здійснюватися за певними критеріями:

- чітко поставлена мета;
- ефективність;
- обґрунтованість, доречність використання цієї вправи стосовно даного учня;
- енерговитратність.

Нами було зроблено декілька розробок практичних занять молодшої групи вокальної студії щодо використання методів формування співацьких навичок молодших школярів.

План-конспект

практичного заняття з естрадного вокалу

молодшої групи вокальної студії «Мрія»

Тема: «Формування вокальних навичок»

Мета:

Дидактична: формувати у дітей співацькі навички: співацьке дихання, артикуляцію, точне інтонування, чітку дикцію, рівність регістрів.

Розвивальна: розвивати індивідуальні, творчі здібності дітей; розвивати естетичний та художній смак; розвивати музичний слух, артистизм, любов до музичного мистецтва.

Виховна: Виховувати у дітей любов до рідної країни, мови, загальної та музичної культури дітей, організованості, працьовитості, самостійності та комунікативності.

Музичний матеріал: вправи на формування співацьких навичок, пісня «Лялька Бі Ба Бо», «Рушничок».

Засоби: аудіо та відео матеріали, картинки; ноутбук, мікрофони.

Хід заняття

Організаційна частина:

Вітаю вас, мої любі діти! Щиро рада бачити вас у нашому вокальному класі, де ви продовжуєте відкривати для себе багато цікавих і нових здібностей. Давайте зараз ми з вами привітаємось, але тепер ми це зробимо музично (рис. 21.).

Рис.2.1. Музичне привітання

- Молодці діти, а зараз ми з вами трішечки розімнемося.

Спочатку подихали:

—Одну ніздрочку закрили —вдихнули, тепер другу ніздрочку закрили видих (повторили цю вправу 3-4 рази).

А тепер ми привітаємося нашими пальчиками на високому регістрі «Привіт», а тепер дуже низько «Привіт» на грудному регістрі.

Повертаємо голівоньку різко до стіни і робимо вдих, дивимось на вчителя — видих, на іншу стіну повернули голівоньку — вдих, на мене — видих (вправу повторити 3-4 рази),

«Покусування язичка» — проминання язика від кінчика до кореня;

«Укольчики» — заколювання кінчиком язика щік;

«Чистимо зубки» — обертання язиком по колу в одну й іншу сторони перед

зубами із закритими губами;

«Зозуля у годинничку» – відкрити вертикально максимально рот і висунути язик вперед і назад, намагатися максимально виносити язик вперед, щоб розробити корінь язика.

Артикуляційні вправи відпрацьовуються за допомогою методу уявного співу та порівняльного аналізу.

Інтонаційно-фонетичні вправи:

–Гра з Мавпочкою. «Дражнилка» в різних регістрах опрацьовуємо голосні звуки: У, УО, УАО, УАІ, УІ, УОІ, І, ІЕ, ІЕЕАО, ІУУІААУ

– «Запитання – відповідь» із голосними з грудного регістра

– Гра з мавпочкою: у У! !Ууу ; у О! !О у ; у А! !А у; у И! !И у; и И! !Ии;е І!

(рис. 2.2.).

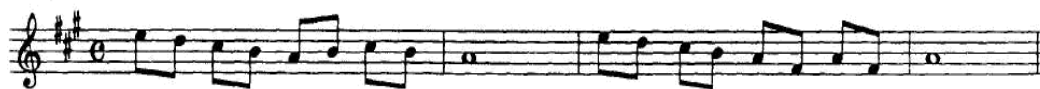

Рис.2.2. Гра з мавпочкою

«Запитання – відповідь» із приголосними з грудного регістра –гра з мавпочкою: У ШУ! !У ШУ;У ШО! !У ШО;У ША! !У ША;У ШЕ! !У ШЕ;У ШИ!

Лис

Помірно швидко

Ха - ха - ха - ха! Гі - гі - гі! Зло - вивсь лис у кап - ка - ні.
Кяч - ки, ку - ри, го - лу - б'я - та, тіш - тесь, смій - тесь, гі - гі - гі!

Рис. 2.3. Вправа на формування дикції та артикуляції

У ШИ; у ШУ ЖУ! !У шу жу; у СО ЗО! !У СО зо; у ФА ВА! !У ФА ва; у
КЕ ГЕ! !У КЕ ге; у ТИ ДИ! !У ТИ ди!

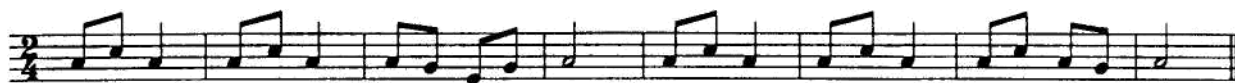

Рис. 2.4. Вправа на формування артикуляційної постанови

Бузьок, бузьок -пан-пан!

Рис.2.5. Вправа на вдосконалення музичного слуху

Мімічні вправи також опрацьовуються за допомогою методу порівняльного аналізу.

Гра « Їдемо в ліс», повторюємо вправу на дихання «Машинка» .
Приїхали до лісу.

«А в лісі стоять дерева» При показі керівника – діти встають і витягають ручки вгору як гілочки - одночасно дана вправа є і фізхвилинкою).

«Подув у лісі легкий вітерець і гілочки зашелестіли» –діти видають звук «шшшш...» на одному подиху – подих спокійний, рух руками в малій амплітуді.

«Раптом вітер посилюється і став сильнішим» – видають сильніший звук «ШШШШ...» на одному диханні —дихання більш активне і сильне, рух руками у великій амплітуді.

«Вітер заспокоївся», прилетіла зграйка пташок, і пташки сіли на квіточки і почали цвірінькати – діти витягають звук вібрато губами у фальцетному і посвистковому режимі, діти по одному «цвірінькають», а учні з педагогом аналізують звукову висотність (регістр) кожного звуку.

«А тепер ми просто погуляємо по лісі! А мороз міцнішає і стає все сильнішим, і в нас замерзли руки, давайте зігріємо їх! А як ми можемо зігріти наші руки, звісно ж – диханням!» Показ дихання на руки – тихий, правильний вдих і беззвучний м'якому стаккато.

Виконання пісні «Іди, іди, дощику» (рис. 2.6.).

Іди, іди, дощику

І - ди, і - ди, до - ши - ку, зва - рю то - бі бор - ши - ку
 5 вче - ре - п'я - нім гор - ши - ку. То - бі ка - ша, а нам борщ,
 9 щоб гус - ті - ший па - дав дощ. І - ди, і - ди, до - ши - ку.

Рис.2.6. Пісня «Іди, іди, дощику»

Робота над піснею.

Спочатку проспівати пісню в зручному темпі для дітей цілком із чітким ритмічним малюнком, спочатку в спокійному темпі, потім поступово збільшуючи його до теперішнього. Прочитати віршований текст і заспівати з ним під фонограму, підтримувати партію, програючи на фортепіано, у важких для інтонування місцях. Стежити за правильністю взяття дихання, не забуваючи про виразність виконання. Без музики прорепетувати хореографічні рухи, під речитатив тексту пісні. Додати дітям в руки мікрофон і дати змогу рухатися під час виконання пісні вільно. У висновку – проспівати пісню повністю, враховуючи всю виконану роботу.

Заклучна частина заняття.

Чого саме ви сьогодні навчилися, і що вам найбільше запам'яталось? Ви всі дуже великі молодці, чекаю на нашу скорішу зустріч, і ви знову дізнаєтесь дуже багато цікавого.

План-конспект
практичного заняття з естрадного вокалу
молодшої групи вокальної студії «Мрія»

Тема: «Робота над чистим інтонуванням та формування співацьких навичок»

Мета:

Дидактична: Навчання правильного інтонування мелодії, правильно проспівувати та чітко промовляти слова в пісні.

Розвивальна: Розвивати образне мислення засобами музичної виразності. Вміння розуміти смисловий зміст твору. Розвивати м'язовий апарат та вміння передавати слово до слухача.

Виховна: Виховувати любов до сім'ї, естетичного смаку.

Хід заняття:

Організаційний момент.

Вч. Вітаю вас діти! Рада бачити всіх на нашому занятті. Пропоную привітатись нашою поспівкою (рис. 2.7.).

Музичне вітання

№1 Вчитель Учні

Дзень дзелень дзвенить дзвінок. Вже по-чався в нас у - рок.

5 Вчитель Учні

Доб - рий день. Доб - рий день.

Рис. 2.7. Музичне привітання

Вч. Молодці, діти! А зараз ми з вами попрацюємо над правильним і чистим інтонуванням вашого голосу під час різноманітних поспівок,

але спочатку ми з вами згадаємо, що саме ми з вами дізнались на минулому занятті.

Актуалізація опорних знань.

Вч. Зараз ми з вами пограємо у гру «Чарівний мішечок» – вам потрібно занурювати ручкою у мішечок, та діставати карточку і відповідати на питання.

1. Співати разом...(Діти, які співають одну й ту саму пісню)
(Ансамбль)

2. Співати однаково...(Унісон)

3. Сила звуку музики(Динаміка)

4. Кожен голос має свою фарбу(Тембр)

5. Чітке вимовляння букв і звуків (Дикція)

Вч. Молодці дітки, тепер перед тим як почати співати ми маємо з вами зробити артикуляційну гімнастику, тобто розім'яти наші губка, язичок та щічки. Артикуляційні прави а), б), в) надані у додатку Д (див. Додаток Д).

г) «Лопаємо кульки». Сильно надуваємо щічки, готуємо два вказівних пальчика і уявляємо, що це наші голочки, і лопаємо голочками наші кульки. Вправу повторювати 5-6 разів.

Вправи артикуляційної гімнастики були опрацьовані за допомогою фонетичного методу та методу порівняльного аналізу.

Вправи на формування відчуттів резонаторів.

Ці вправи засновані на «миканні», тобто виконується інтонування на звуку «м». Якщо при розспівуванні дитина не відразу потрапляє у потрібне місце формування звуку «м», то слід співати на звук «н». Потім чергувати ці два звуки, щоб наблизити звук одного звуку до іншого. Важливо при цьому не напружувати щелепу та язик.

Слід стежити, щоб звук був м'яким, легким, а не здавленим і форсованим.

Як допомогу можна дати пораду: «не видувати» звук разом із набраним повітрям. Навпаки, при співі має бути відчуття вдиху; співаку

треба уявити, що звук ніби йде не від нього, а в нього, причому це відчуття має бути не тільки при «миканні», а й при співі.

Вч. Молодці діти, зараз ми попрацюємо з вами над вокальними вправами. Навчально-тренувальні вправи на розвиток нашого голосового апарату допоможуть нам скоріше навчитися дуже гарно і професійно співати.

– Перша наша вправа на вироблення вокального позіхання та вирівнювання голосних: А, І, Є, Я.

– Ра-а-а,рі-і-і, ре-е-е, ря-я-я голосна співається на легато (рис. 2.8.).

Рис. 2.8. Вправа на вирівнювання голосних

– Мі-і-і-і-йа-а-а, (мі-і-і-і на стакато, йа-а-а спів легато, і навпаки мі-і-і-і на легато, йа-а-а спів стакато) (рис. 2.9.).

Рис. 2.9. Вправа на відпрацювання штрихів

Вч. Друга наша вправа буде відпрацювання голосних букв, та роботи нашої уяви. (Я, А, У) (рис.2.10.).

Рис.2.10. Вправа на розвиток уяви

Вч. Третя вокальна вправа на розвиток міміки, під час виконання цієї поспівки, ми будемо використовувати різні емоції, які притаманні людині (рис. 2.11.).

Рис. 2.11. Вправа на розвиток міміки

Вправи опрацьовані за допомогою фонетичного методу та методом порівняльного аналізу.

Вч. Молодці діти, наступні наші завдання будуть дуже веселими і цікавими, зараз ми подивимось, як ви впораетесь!

«*Передай ритм*» (розвиток ритмічного слуху). Діти сідають у коло, увага має бути сконцентрована. Вчитель загадує ритмічну вправу, відбиваючи ритм по руці. Діти, мають передати ритм по колу. Останній демонструє свій варіант плескаючи в долоні.

«*Ловить звук*». Діти заплющують очі, і зосереджуються на тому, що відбувається. Пропонується звук, чи ряд звуків в різних регістрах. Діти, почувши вірний звук, повинні плеснути в долоні.

Вч. Діти, ви чудово виконали усі завдання на розвиток співацьких навичок, а тепер ми з вами займімось вправами для дихання.

«*Повтори*». Вслухаючись в загаданий керівником ритм, потрібно намагатись максимально вірно відтворити його.

Зараз я вам розкажу найголовніші правила співацького дихання:

– Плечі мають бути розправлені, вільно опущені, нерухомі, набираємо короткий вдих і рівномірно, тривало видихаємо.

– Під час наступного завдання, ми ставимо рученята на пояс, коли набираємо вдих, то повертаємо голівоньку вправо, на видих голова

стоїть прямо, на наступний вдих, голова повертаєть в протилежну сторону, на видих – рівно.

Вправи опрацьовані за допомогою методу уявного співу та порівняльного аналізу.

Робота над дикцією.

Вч. Продовжимо наше заняття проспівуванням скоромовок, ви маєте чітко, активно працювати вустами та язичком (рис. 2.12., 2.13.).

Весело
tr

Ой ру-ду-ду, ру-ду-ду, ру-ду-ду, танцю-ва-ти
я пі-ду, я пі-ду. Ве-се-лі-ше, ду-доч-ка
мо-я, грай, танцю-ва-ти ді-тонь-кам по-ма-гай.

Рис. 2.12. Вправа на формування навички артикуляції

Печу, печу хлібчик

Помірно

Пе-чу, пе-чу хліб-чик ді-тям на о-бід-чик. Бе-ру, бе-ру
пап-ку кла-ду на ло-пат-ку, шусть у піч, шусть у піч.

Рис. 2.13. Вправа на розвиток дикції

Від тупоту копит пил полем летить.

Ми перебігали береги.

Вправи опрацьовані за допомогою методу уявного співу та порівняльного аналізу.

Вч. Молодці, у вас дуже чудово виходить. А зараз ми з вами повторимо нашу пісню під назвою «Мамин оберіг».

На заняття діти мали принести малюнок на тему «Оберіг моєї мами», та розповісти що ж саме діти розуміють під назвою пісні.

Під час виконання пісні потрібен легкий та ніжний звук, і звичайно ж дотримуватись чистого унісону.

Також під час виконання пісні, діти допомагають собі хореографічними рухами (підняти ручку до гори, піднести ручку до грудей, покачування зі сторони в сторону). Необхідно добиватися, легкості та високої позиції звучання, працювати над інтонаційним, динамічним, дикційним, ритмічним, темповим ансамблем.

Відпрацювання співацьких навичок у пісні «Мамин оберіг» авт. Т. Ярова були опрацьовані за допомогою концентричного та фонетичного методів, методу уявного співу та порівняльного аналізу.

Підведення підсумків

Тож давайте підведемо підсумки нашого заняття. Як ви гадаєте вдалося нам впоратися з усіма завданнями сьогоднішнього заняття? Сьогодні ми приділили дуже велику увагу розвитку нашого мовленнєвого апарату, артикуляції та дикції. Працювали над скоромовками, диханням.

2.2. Методичні рекомендації щодо формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти

Досвід, здобутий нами в період роботи з молодшими школярами вокальної студії «Мрія» палацу культури «Тернівський» м. Кривого Рогу, ми узагальнили у методичних рекомендаціях.

Навчання дітей вокалу – це складний навчальний процес, який вимагає систематичності та системності. Вокал розвиває голосовий апарат, органи дихання, стимулює імунну систему; виступи на широкій публіці підвищують рівень самооцінки, що важливо у будь-якому віці.

Придбання дітьми початкових базових знань, умінь та навичок сольного та ансамблевого співу, дозволяють виконувати музичні твори необхідного рівня музичної грамотності та стильових традицій, придбання знань основ музичної грамоти, основних засобів виразності, що використовуються в музичному мистецтві, найбільш вживаної музичної термінології сприяють вихованню у дітей культури сольного та ансамблевого співу, прагнення практичного використання набутих знань, умінь та навичок вокальної майстерності.

Успіх естрадного співака базується на ступені засвоєння ним низки елементів, що становлять основу співацької діяльності. Серед них: робота над співацькою поставою, диханням, артикуляцією, вдосконалення навичок інтонування, почуття ритму, звуковедення, робота з підбору відповідного репертуару та пов'язане з ним втілення художнього образу у вокальному творі; формування та вдосконалення навичок роботи з мікрофоном; робота над формуванням сценічної культури та навичок поведінки на сцені.

Все це потрібно починати з молодшого шкільного віку. Починати необхідно, перш за все, з формування співацьких навичок, у зв'язку з чим нами були визначено наступні завдання:

- навчити дітей виразному співу без надмірної напруги м'язів – співати вільно, легким рухомим звуком (з «рухом вперед»), співати плавним співучим звуком (відчуття повної свободи голосового апарату);
- навчити дітей співати чисто, без фальші (чиста інтонація);
- навчити правильно брати дихання перед початком співу (фіксований короткий вдих), між музичними фразами, утримувати дихання до кінця музичної фрази;
- домогтися чіткої артикуляції за допомогою вправ та вокальних творів;
- розширити діапазон за допомогою вправ;
- навчити співати в ансамблі та сольно.

Найбільш ефективним вважається заняття, що не перевищує 40-45 хвилин з перервами між вправами. Це пояснюється тим, що голосовий апарат дитини не володіє витривалістю, втомлюється і не може точно виконати запропонованих їй вокально-технічних завдань; в співі ми маємо справу зі складною координацією численних органів, що вимагає великої напруги та уваги. У співака під час занять втомлюється насамперед нервова система, а не м'язи. У зв'язку з цим вправи для початківців мають бути нескладними, щоб увага учня зосереджувалась на техніці звукоутворення. Тому на індивідуальних заняттях необхідно використовувати нескладні вправи. Тембр та діапазон виявляються вже на перших заняттях.

Під час індивідуальних та групових занять потрібно відразу звертати увагу на деякі зовнішні моменти: на становлення корпусу та голови; на лицьову мускулатуру, її спокій чи навпаки напруженість у співі. Все повинно бути підпорядковане загальному завданню – виразу змісту твору. Вільне обличчя, вільний рот, м'яке підборіддя – необхідна умова правильного звукоутворення.

Виховання уявлень про правильне співацьке звучання є предметом першої турботи педагога, який, розвиваючи слух учня, одночасно прагне покращити роботу голосового апарату, формуючи необхідні навички у співі. Для цього ми використовували не лише спеціально підібраний музичний

матеріал, а й додаткові методи – показ та пояснення. Підбір музичного матеріалу, показ, пояснення та навчання певним рухам – все це дуже важливо у формуванні співацьких навичок. Кожен із методів має власну специфіку, свої позитивні моменти і допомагає педагогу у роботі з учнем.

Правильно підібраний матеріал виховує голос, навіть за відсутності педагогічних зауважень. Якщо підібрати учневі відповідні вправи, то голос розвиватиметься у бік легкого, близького звучання, у ньому з'явиться гнучкість, яскравість, рухливість. Голос ніколи не перевантажиться диханням, якщо підібрати правильний матеріал для роботи (вправи під час розспівування та репертуар).

Для того, щоб навчання було успішним, необхідно використовувати метод показу. Показ голосом, копіювання потрібної дії та звучання допомагає досягти бажаного ефекту. У житті ми багато чого переймаємо через наслідування.. Самі того не помічаючи, діти копіюють манеру говорити, переймають жести, звички дорослих. Навчання з використанням показу пов'язане з навмисним наслідуванням.

Принцип «співай так, як співаю я», зберігався довгий час, і в наші дні у багатьох педагогів він залишається провідним. Показ голосом має неоціненну гідність, якщо його правильно використовувати. Він наочний, заразливий, доступний, змушує інтуїтивно пристосовуватися. При цьому на учня впливають усі можливі фактори, що сигналізують про те, як це слід зробити: зір, слух, емоційне збудження від почутого гарного звучання – це надихає, мобілізує на подолання поставленого завдання. При наслідуванні учень не думає, за рахунок яких дій, в якій частині голосового апарату він досягає бажаного ефекту.

Значну долю в організації вокального заняття займають показ та пояснення рухів «м'язові прийоми», які допомагають подолати технічні труднощі, виправити вокальні недоліки, покращити звучання голосу. Педагог розповідає, який рух слід зробити, зазвичай доповнюючи своє оповідання показом. Учень спочатку намагається усвідомити: що треба зробити, а потім

намагається свідомо застосувати ці дії під час співу. У цьому полягає цінність м'язових прийомів. Проте м'язовий прийом втручається у реальну функцію тих чи інших відділів голосового апарату. Складність використання цього прийому у тому, що він має диктуватися глибоким знанням роботи голосового апарату, знанням реальних функцій його частин, а не суб'єктивними відчуттями від звуку, виходячи з яких часто робляться помилкові висновки. Застосування «м'язових прийомів» має здійснюватися без насильства над голосовим апаратом та суворо індивідуально.

Під час занять з вокалу більшість часу необхідно приділяти поясненням педагога, супроводжуючі показ вправ голосом. Оскільки словесні пояснення доповнюють слухові враження від показу голосом, уточнюють руховий образ під час показу м'язових прийомів, допомагають усвідомити мету, якої слід прагнути. Вони покликані звернути увагу учня на деталі, які могли б бути їм не помічені під час виконання музичного завдання. Щоб пояснення досягало своєї дії, необхідно пояснювати у чіткій формі, без випадкових, непотрібних слів, точно наголошуючи на тих елементах, на які слід звернути увагу.

У вокальній та музичній педагогіці повтор вправи, як правило, здійснюється за умови постановки педагогом для учня щоразу нового завдання. Чисто механічне повторення, хоч і усвідомлене, як, наприклад, необхідне вироблення навички писати, для вокальної вправи неприйнятно. У кожному новому повторі вправи має бути виконання нового художнього завдання, оскільки вокальна вправа є вправою, пов'язаною з відтворенням голосом музичного матеріалу, а отже, технічне та художньо-образне в даному творі злиті воедино. Крім того, вокальна вправа, як правило, націлена на вирішення декількох завдань відразу, тобто має комплексний характер. Наприклад, одна вправа може одночасно вирішувати завдання формування голосних та виховання навичок чистоти інтонації.

Як ми вже казали, будь-яка вправа супроводжується показом вчителя. Проте у разі, коли педагог сам перебуває у неправильному режимі голосу, такий показ шкідливий для голосу учня.

Враховуючи специфіку діяльності дітей молодшого шкільного віку, ми пропонуємо у вправах елементи гри, урізноманітнивши їх різними динамічними відтінками та ритмічними рисунками. Також ми пропонуємо використовували асоціативні образи: мишки, пташки, лисички, ведмеді тощо, що через специфіку віку, що сприяє більшому розумінню дитиною вимог педагога та ефективному формуванню навичок використання головного та грудного реєстрів.

2. Формування навичок артикуляції.

Як у мові, так і в співі, слова, що вимовляються, повинні бути чіткими за вимовою, виразними і досить гучними. Необхідна хороша дикція, тобто чітка, ясна вимова слів. Щоб досягти хороших результатів, треба працювати над удосконаленням апарату артикуляції, розробляти його технічні можливості.

Головна умова роботи апарату артикуляції – це природність і активність. Зручність і свобода мови – це нормальна життєва манера, але не манерність. Природність і активна свобода є суть раціональної вимови. Активізація не повинна створювати нових затискань. Ще великий Е. Карузо говорив: «Поганий той співак, який думає співати із затиснутою щелепою».

Домагатися активної природності можна через зняття різних затискань та стимуляції чіткої роботи різних м'язів та органів. У цій роботі можуть допомогти спеціальні фонопедичні вправи В. Ємельянова, А. Кравченка, а також промовляння та проспівування скоромовок, поспівок тощо. Бажано, щоб на заняттях з молодшими школярами всі прийоми та вправи включали ігрові елементи.

Також великим помічником у роботі над формуванням природного і зручного звуковидобування є дзеркало, так як багато затискань відбиваються не тільки в звуку, але і на обличчі того, хто співає і говорить.

Усі ці прийоми сприяють формуванню навичок дикції та артикуляції.

3. Закріплення здобутих навичок у процесі виконання творів.

Принцип підбору вокального репертуару:

- вибір репертуару з урахуванням вікових особливостей соліста;
- відповідність твору голосовим можливостям дитини (врахування діапазону);
- відповідність твору характеру виконавця;
- відповідність його зовнішнім даним.

Для більшої зацікавленості на будь-якому етапі роботи можливе збільшення різноманітності музичного репертуару за рахунок використання різних видів художніх жанрів (дуети, тріо, розіграш міні спектаклів, сценок), з урахуванням музичних уподобань, пристрастей, бажань учня.

4. Процес формування співацьких навичок у дітей молодшого шкільного віку стане більш ефективним, якщо відбір вокальних вправ буде здійснено за наступними критеріями:

- вправа повинна мати чітко поставлену мету, обґрунтованість, доречність використання даної вправи певним учнем;
- вправи, що використовуються при формуванні навичок співу у дітей молодшого шкільного віку, не повинні суперечити природі та фізіології учня;
- вокальні вправи повинні бути засновані на принципах охорони дитячого голосу від впливу негативних факторів;
- вокальні вправи повинні становити основу формування співацьких навичок.

5. Чинником успішності вокального навчання має бути компетентність педагога у питаннях вокального виховання дітей молодшого шкільного віку, що дозволяє знайти індивідуальний підхід у навчанні до кожного учня окремо.

6. Формувати співацькі навички у молодших школярів необхідно на спеціально підібраному музичному матеріалі, використовуючи додаткові методи – показ і пояснення.

7. Велике місце у організації вокального заняття займають показ і пояснення рухів «м'язові прийоми», які допомагають подолати технічні труднощі, виправити вокальні недоліки, поліпшити звучання голосу.

8. Поруч із показом звучання під час роботи з дітьми може широко використовуватися ілюстрація видимих рухів артикуляційних органів: губ, нижньої щелепи, мови.

9. Вплив психологічних факторів на успішність роботи голосового апарату. Голос добре звучить лише тоді, коли співак здоровий, бадьорий і в гарному настрої. Від настрою учня часто залежить якість уроку. Коли людина у гарному настрої, їй хочеться співати. Якщо ж учень прийшов на урок засмученим, пригніченим, то заняття продуктивним не буде. Настрій впливає на активність нервової системи та загальний тонус організму. Для співаків характерна підвищена сприйнятливості до різноманітних захворювань голосового апарату і особливо, до простудних. Це пояснюється тим, що голосові органи після посиленої роботи при співі бувають розпаленими досить тривалий час і тому стають більш чутливими та сприйнятливими до всіх факторів, які можуть викликати подразнення та захворювання.

10. Структура уроку, збудована з урахуванням індивідуальних та вікових особливостей, а також різноманітність підходів для досягнення мети, дає можливість педагогу значно підвищити ефективність формування співацьких навичок у дітей молодшого шкільного віку у процесі занять у вокальній студії.

Завдання педагога заглянути в душу співака, розкрити його емоційні можливості, синтезувати слухові та емоційні компоненти, створити творчу атмосферу, розкуту обстановку, де пісня супроводжується рухом, мімікою та пластикою. У процесі цієї діяльності створювати яскраві номери, безпосередньо кожній дитині, незалежно від ступеня її обдарованості, знайти відповідний підхід, індивідуально підібрати репертуар, враховуючи той чи інший тип дихання, спосіб звуковидобування, спираючись на вік, стать, фізіологічну будову співацького апарату та багато іншого, що сприяє формуванню голосу. Необхідно так організувати навчальний процес, щоб вийшло осмислене, усвідомлене самовираження, де є і манера, і характер, і почуття у розкритті образу.

Вправи на підготовку вокального апарату, формування відчуттів резонаторів, прави для починаючих співаків подані у Додатках В, Г.

Висновки до розділу 2

У другій частині нашого дослідження ми надали характеристику та досягнення учасників молодшої групи народної вокальної студії «Мрія», яка належить до позашкільних форм навчання. Нами було наголошено, що у своїй роботі ми спираємося на декілька методик, на яких створювалася програма роботи студії; представили власний досвід формування співацьких навичок, молодших школярів. Нами було розроблено та представлено декілька план-конспектів практичних занять з вокалу з учнями молодшої групи.

На основу досвіду, здобутий нами в період роботи з молодшими школярами вокальної студії «Мрія» палацу культури «Тернівський» м. Кривого Рогу, ми розробили у методичні рекомендації щодо формування співацьких навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти.

У першій частині нашого дослідження ми проаналізували науково-методичну та музикознавчу літературу з проблеми дослідження та з'ясували:

– «спів» – це вид музичної діяльності, в якому за допомогою поєднання різноманітних звуків, що відтворюються голосовим апаратом людини, відбувається спілкування з навколишнім світом;

– «навичка» визначається, як дія, сформована і доведена до автоматизму, шляхом багаторазового повторення, вправ;

– «співацькі навички» – це автоматизована система дій, всі компоненти якої органічно взаємопов'язані, як між собою, так і з моторними, сенсорними, інтелектуальними діями, які лежать в основі співацької діяльності;

– «формування співацьких навичок молодших школярів» – це єдиний педагогічний процес, в якому співацькі навички формуються одночасно, зумовлюючи одна одну.

В теоретичному розділі ми розглянули поняття «позашкільна освіта», розкрили особливості формування навичок молодших школярів у закладах позашкільної освіти; охарактеризували методи формування співацьких навичок молодших школярів в процесі гурткової роботи.

У практичній частині нашої дослідної роботи ми розробили план-конспекти практичних занять для учасників молодшої групи вокальної студії «Мрія» з прикладами вправ для формування співацьких навичок; підготували методичні рекомендації щодо ефективного використання методів формування співацьких навичок молодших школярів в процесі гурткової роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Антонюк В. Г. Постановка голосу: Навч. посібник. Київ, Українська ідея, 2000. 68 с.
2. Аршапова Д. Д. Инновации в вокальной педагогике. URL : <https://elibrary.ru/item.asp?id=28807859> (дата звернення: 21.01.2022).
3. Багадунов В. Очерки по истории вокальной методологии и педагогики <https://ru.scribd.com/document/497744418/Багадунов-В-А-Очерки-по-истории-вокальной-методологии-и-педагогики-Ч-3-2018> (дата звернення: 10.12.2021).
4. Бойчук А. Естрадне мистецтво співу у виклику сьогодення. URL : http://www.apfn-journal.in.ua/archive/25_2019/9.pdf (дата звернення 05.01.2022).
5. Бокоч В. А., Кузьменко-Присяжна Л. І., Остапенко Л. В. До проблеми методики навчання естрадному вокалу. Молодий вчений. 2017. № 8 (48). С. 31–34.
6. Бондарчук А. Інноваційні методи вокального навчання та їх роль у формуванні виконавських навичок студента-вокаліста. URL : <http://www.chasopys.ps.npu.kiev.ua/archive/71-2019/8.pdf> (дата звернення: 05.09.2022).
7. Барасій А., Варнавська Л. Особливості розвитку дитячого голосу у дітей молодшого віку. Актуальні проблеми мистецько-педагогічної освіти : зб. наукових праць. Вип. 15. Кривий Ріг : ФОП Мариченко, 2022. Вип. 15. С. 7–9.
8. Варнавська Л. І., Вікторова М. В. Сучасні методи та прийоми розвитку вокальної майстерності студентів факультету мистецтв. URL : http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/25/part_2/6.pdf (дата звернення: 14.05.2022).
9. Василенко Л. М. Співацький голос у європейській культурі: задоволення та насолода як чинник виникнення та становлення професійного

співу. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/5374/1/Vasylenko.pdf>

(дата звернення: 05.02.2022).

10. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. Київ: Музична Україна, 1997. 194 с.
11. Гавацко Е. П. Формування вокальних навичок у вихованців студії естрадного співу : наук.-метод. посібник. Ужгород : Закарпатський ін-т післяд. вищої освіти, 2017. 65 с.
12. Гавриленко Л. М. Сольний спів: прогр. та метод, поради для ПСМНЗ. Хмельницький: ЦНТІ, 2008. 103 с.
13. Горбова Н. Г. Три компоненти роботи в класі сольного співу. Мистецька освіта майбутнього: методичні аспекти : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., 29 квіт. 2020 р. / за заг. ред. М. М. Бриль. Київ : ДНМЦЗКМО, 2020. С. 69–71.
14. Гринь Л. О. Методичні основи та загально-педагогічні принципи вокального мистецтва. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 2 (13). С. 52–56.
15. Давыдова В. А., Мчедлидзе Д. С. Певческое дыхание и некоторые советы по постановке голоса. Тбилиси: Литература да хеловнеба, 1966. 68 с
16. Дмитриев Л. Основы вокальной методики. URL : <https://scribd.com/document/446249616/Дмитриев-основы-вокальной-методики-pdf> (дата звернення: 08.01.2022).
17. Дрожжина Н. В. Вокальне виконавство в системі музичного мистецтва естради: дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Харьков, 2008. 218 с.
18. Дьяченко М. И., Кандыбович Л. А. Психологические проблемы готовности к деятельности. Минск : Изд-во БГУ, 1976. 176 с.
19. Емельянов В.В. Фонопедические упражнения для стимуляции голосового аппарата, профилактики и устранения расстройств певческого голосообразования в процессе формирования певческих навыков / Метод. разработка. Кировоград: обл. отделение муз. общества Украины, 1988. 60 с.

20. Жишкович М. А. Основи вокально-педагогічних навичок: метод, поради [для студ. вокальних ф-тів вищ. навч. закл. культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації]. Львів: Львів. держ. музична акад. ім. М. В. Лисенка, 2007. 44 с.
21. Ісупова А. В. Проблема репертуару в класах сольного співу. Сучасні педагоги-композитори. Сучасна мистецька освіта: реалії та перспективи. Збірник тез науково-практичного семінару. Чернігів : Чернігівська філія НАКККіМ, 2018. С. 247–252.
22. Карпенко А. П. Формування вокально-виконавської майстерності шляхом подолання недоліків вокалістів-початківців. URL : molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/9/19.pdf (дата звернення 06.05.2022).
23. Карпенко Є. Вікова та педагогічна психологія : Актуальні студії сучасних українських учених : навч. посібник. Дрогобич : Посвіт, 2014. 152 с.
24. Кващук В. М. Формування вокальних навичок у молодших школярів. Мистецтво і освіта. 2008. №1. С. 5–11.
25. Козир А. В. Інноваційні тенденції акмеологічного становлення викладачів мистецьких дисциплін: Зб. матеріалів VI мистецько-педагогічних читань пам'яті професора О. П. Рудницької. Чернівці: Зелена Буковина. 2010. С. 77–80.
26. Концепція позашкільної освіти URL : <https://nenc.gov.ua/wp-content/uploads/2017/12/pkpo.pdf> (дата звернення: 05.04.2022).
27. Курдіна Є. Формування навичок самостійної діяльності у дитячій вокальній студії <https://www.dissercat.com/content/formirovanie-navykov-samostoyatelnoi-deyatelnosti-u-nachinayushchikh-vokalistov-v-detskoj> (дата звернення: 23.12.2021).
28. Кутішенко В. П., Ставицька С. О. Психологія розвитку та вікова психологія: Практикум: Навч. посіб. Київ: Каравела, 2009. 448 с. С. 155–170.
29. Кушко Я. С. Методика навчання співу: посібник з основ вокальної майстерності. Тернопіль : навчальна книга Богдан, 2010. 288 с.

30. Лінклейтер URL: https://royallib.com/book/linkleyter_kristin/osvobogdenie_golosa.html (дата звернення: 23.12.2021).
31. Маслій К. Виховання голосу співака: навч. посібник. Рівне : ЛІСТА, 1996. 120 с.
32. Менабени А. Г. Методика обучения сольному пению. URL : <https://www.rulit.me/books/metodika-obucheniya-solnomu-peniyu-download-286761.html> (дата звернення: 22.12.2021).
33. Методичні рекомендації з питань формування внутрішньої системи забезпечення якості освіти у закладах позашкільної освіти. URL : https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2021/10/Metodichni_rekomendacii_ZPO_SQE-2021.pdf (дата звернення: 05.02.2022).
34. Овчаренко Н. Основи вокальної методики : науково-методичний посібник. Кривий Ріг: Видавничий дім, 2006. 116 с.
35. Огороднов Д. Е. Музыкально-певческое воспитание детей в общеобразовательной школе : метод. пособ. 3-е. изд. Киев : Музична Україна, 1989. 163 с.
36. Основні норми сучасної літературної вимови. <https://naurok.com.ua/osnovni-normi-suchasno-literaturno-vimovi-osoblivosti-vimovi-golosnih-deyakh-pri-golosnih-zvukiv-ta-spoluchen-h-gortannogo-i-prorivnogo-zvukiv-g-i-sonornih-dzh-dz-252251.html> дата звернення (13.04.22).
37. Откидач В. М. Складові творчості естрадного співака (частина перша) Вісник ХДАДМ : «дизайн-освіта в Україні: сучасний стан, перспективи розвитку та євроінтеграція». 2011. № 4. С. 204–208.
38. Піроженко Т. О. Психологія комунікативно-мовленнєвого розвитку дитини : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра псих. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія». Інститут психології імені Г.С. Костюка АПН України. Київ, 2004. 40 с.

39. Пляченко Т. М. Методика викладання вокалу: навчально-методичний посібник для студентів мистецького факультету (Спеціальність «Музична педагогіка і виховання»). Кіровоград : КДПУ, 2005. 80 с.
40. Позашкільна освіта. URL : http://novovolynsk-cdut.edukit.volyn.ua/metodichna_skarbnichka/pozashkiljna_polozhennya/ (дата звернення: 04.04.2022).
41. Позашкільна освіта. URL : <http://education-ua.org/pozashkilna-osvita.php> (дата звернення: 04.04.2022).
42. Проворова Є. М. Формування співацького та розмовного звукоутворення у процесі фахової підготовки вчителя <https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/155/14.pdf> (дата звернення: 10.09.2022).
43. Прохорова Л. Українська естрадна вокальна школа: Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів культури і мистецтв III-IV рівнів акредитації. Вид. 2-е. Вінниця: Нова книга, 2006. 384 с.
44. Рекомендації для самостійної роботи студентів мистецьких спеціальностей : Навчально-методичний посібник / Укладачі: Цюряк І. О., Федорченко В. К., Борисенко Н. С. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. Івана Франка, 2018. С. 34-38.
45. Риггс Сет. Как стать звездой. Guitar College, 2000. 104 с.
46. Ростовський О. Я. Методика викладання музики у початковій школі: Навч.-метод. посібник. 2-е вид., доп. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 216 с.
47. Рудницька О. П. Грані педагогічної майстерності (педагогіка мистецької діяльності) : навч. посібник. Рівне : РДГУ, 2002. 232 с.
48. Рябуха Т. Витоки та інтонаційні складові української пісенної естради : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн. : 17.00.03. Музичне мистецтво. Харків, 2017. 20 с.
49. Самая Т. В. Основні тенденції розвитку вокального мистецтва естради України 60–70-років ХХ століття. Вісник Національної академії

керівних кадрів культури і мистецтв: зб. наук. пр. Київ: Міленіум, 2017. Вип. 3. С. 133–137.

50. Соболева О. Д. Формування вокально-виконавських якостей на заняттях вокалу. Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. 2015. Вип. 1. С. 46–50.

51. Стець Г. В. Проблемні аспекти формування вокально-хорових навичок учнів на уроках музичного мистецтва. Київ, 2016, С. 61–63.

52. Стулова Г. П. Развитие детского голоса в процессе обучения пению. URL : <https://readrate.com/books/razvitie-detskogo-golosa-v-protsesse-obucheniya-peniyu> (дата звернення: 05.01.2022).

53. Ткаченко Т. В. Формування вокально-сценічної культури студентів мистецьких факультетів педагогічних вузів: монографія. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2016. 307 с.

54. Фари́на Н. П. Концертно-виконавська діяльність студентів-вокалістів: педагогічний аспект. Мистецька освіта та розвиток творчої особистості : зб. наук. пр. / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, Uniwersytet Rzeszowski wydział Muzyki, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т, Ін-т мистецтв. Рівне : Волинь. Обереги, 2018. Вип. 4. С. 124–130.

55. Фари́на Н. П., Тимошенко Т. Г. Студія естрадного співу в сучасній системі мистецької освіти. Нова педагогічна думка : Науково-методичний журнал. 2020. № 1(77). С.143–147.

56. Цуканова І. Методика ImproviNation. URL : <http://impro.kiev.ua/about-improvination/metodika.htm> (дата звернення: 09.09.2022).

57. Черкасов В. Вокально-хорова робота й формування співацьких навичок учнів на уроках музичного мистецтва. Наукові записки. Серія: педагогічні науки. Випуск 107. 2012. С. 26–35.

58. Черкасов В. Ф. Основи наукових досліджень у музичноосвітній галузі. Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка; Харків : ФОП Озеров, 2017. 316 с.

59. Шевченко О. Українська сучасна популярна музика: витоки та проблематика (1920–1990 рр.) : автореф. дис. ... канд. мистецтвозн. : 26.00.01 – Теорія та історія культури, мистецтвознавство. Київ, 2010. 20 с.

60. Юрчук С. В. Робота над вокально-хоровими навичками. Методичний посібник. Хмельницький державний центр естетичного виховання учнівської молоді. м. Хмельницький. 2011. 22 с.

61. Юцевич Ю. Є. Теорія та методика формування та розвитку співацького голосу: навч.-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів, учителів шкіл різного типу. Київ: ІЗМН, 1998. 160 с.

62. Юшманов В. И. Вокальная техника и её парадоксы. <https://www.dissercat.com/content/pevcheskii-instrument-i-vokalnaya-tekhnika-opernykh-pevtsov> (дата звернення: 05.02.2022).

63. Ятло Л. Принципи співацького звукоутворення та деякі особливості роботи над ним в дитячому хорі: library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog.../visnuk_19.pdf.

64. [https://www.wiki.uk-ua.nina.az/Атака_\(музика\).html](https://www.wiki.uk-ua.nina.az/Атака_(музика).html) (дата звернення 25.09.22).

ДОДАТКИ

Додаток А

Комплекс вокально-технічних вправ

– вправи для розвитку дикції, вокальна гімнастика для оволодіння технологією уповільненого вдиху, техніка «мичання» для розвитку вібраційного відчуття, вправи для зняття напруження м'якої мускулатури (практичні прийоми фонопедії, і вокалізи для постановки співацького голосу) (З. Анікієва, Ф. Анікієв);

– вправи на розвиток дихання, дикції, вирівнювання регістрів, відчуття головного резонування (прийом фонетичного, фонопедичного методу, прийом згладжування регістрів) (О. Благовідова);

– вправи для оволодіння співацьким диханням, звільнення м'язів гортані, розвитку філірування звуку, оволодіння *mezza voce*, для точності інтонування, оволодіння вмінням направляти звук у «маску», поради для усунення носових і зубних призвуків (прийом для розвитку правильного співацького дихання, розслаблення голосового апарату) (Ф. Вітт);

– дихальна гімнастика, вправи для вокально-технічного розвитку (прийом розвитку правильного співацького дихання) (М. Гарсія);

– вправи на релаксацію, зняття м'язових затискань, вправи-установки для налаштування психіки з метою виконання творчих завдань (прийом розслаблення голосового апарату) (Н. Гонтаренко);

– щоденні заняття на центральній частині діапазону, практичні вправи для виявлення природного тембру, вироблення рухливості голосу, розвитку музичного слуху, розвитку чистоти інтонування (прийом розвитку голосу в примарній зоні) (М. Глінка);

– вправи для розвитку змішаного регістру (прийом згладжування регістрів) (Ж. Дюпре);

– вправи для координації слуху з голосом, розвитку і зміцнення музичного слуху в ладовій системі, вироблення правильної дикції, розвитку співацького

дихання, гнучкості й рухливості голосу, музичного слуху (прийом концентричного і фонопедичного методів) (Є. Малініна);

– вправи для досягнення «високої співацької позиції», налаштування верхніх резонаторів, розвитку чіткої дикції, вокалізи для гнучкості й рухливості голосу (прийом для розвитку головного резонування та чіткої дикції) (В. Луканін);

– вправи для зняття м'язових затиснень, вправи для згладжування переходів із регістра у регістр (прийом згладжування регістрів, розслаблення голосового апарату, м'язові прийоми) (К. Лінклейстер).

Репертуар
Народного вокального колективу «Мрія»
КЗ «ПК «Тернівський» КМР

Народний вокальний колектив «Мрія» з дня створення і по сьогоднішній день має багато прихильників. У своїй творчості постійно прагне до високого рівня виконавської майстерності та є прикладом для молодших поколінь вокалістів.

Під час занять у колективі діти отримують необхідні знання у галузі світової та української культури, акторські навички та навички вільного спілкування з аудиторією, уміння досконало володіти голосовим апаратом.

Учасники народного вокального колективу «Мрія», завдяки своїй наполегливій праці і бажанням бути кращими, стають переможцями конкурсів та фестивалів різних рівнів та отримують щирі оплески своїх глядачів.

- 1) «Вірю» сл. і муз. В. Рибіков
- 2) «Мамин оберіг» - сл. і муз. Т. Ярова
- 3) «Мости над Дніпром» - сл. і муз. Н. Могилевська
- 4) «Дивна квітка» - сл. Д. Гольте муз. К. Меладзе
- 5) «Ангел і Я» - сл. і муз. Ю. Кузнецов
- 6) «Вибирай» - сл. і муз. Т. Тополя
- 7) «Мам» - сл. і муз. А. Скрябін
- 8) «Капай дощику» - сл. і муз. І. Галицька
- 9) «Слова» - сл. Н. Хорев муз. Т. Ададді
- 10) «Дежавю» - сл. і муз. А. Півоваров
- 11) «Лялька» - сл. А. Малишко муз. В. Шайнський
- 12) «Рушничок» - сл. О. Малишко муз. П. Майборода
- 13) «Лялька Бі Ба Бо» - сл. і муз. Г. Тюршенко

- 14) «Диво-місто» - сл. Ф. Мінченко муз. Ю. Шевченко
- 15) «Відмінниця» сл. і муз. О. Головченко
- 16) «Бачиш себе» - сл. і муз. О. Альошин
- 17) «Мої казки» - сл. М. Негребецька муз. А. Соболевська
- 18) «Ромашки-сестрички» - сл. і муз. М. Байкова
- 19) «Том і Джеррі» - сл. і муз. О. Прокоф'єва
- 20) «Весна» - сл. і муз. О. Француз
- 21) «Чарівник» - сл. Л. М'ялік муз. Ю. Дружков
- 22) «Соловей» - сл. і муз. К. Павленко
- 23) «Диво-осінь» - сл. Лариса Ратич муз. Анна Олейнікова
- 24) «Хелоу, Хелоуін!» сл. і муз. Latiana
- 25) «Нехочуха» сл. і муз. Н. Савко
- 26) «Україна» - сл. і муз. В. Кабринович
- 27) «Мамо, я люблю тебе» - сл. і муз. В. Кабринович
- 28) «Дін Ден Дон» - сл. і муз. Н. Савко
- 29) «Модниця» - сл. і муз. З. Лісевич
- 30) «Жук» - сл. Л. Бегун муз. І. Білик

Вправи для початківців

Вправа 1.

Візьміть великим і вказівним пальцями за крильця носа, видаючи звук і видихуючи його через ніс, робіть невеликі натискання на крильця носу. Натискання повинні бути дуже м'якими та швидкими.

Вправа робиться 20 разів, перериваємось, потім повторюємо знову.

Вправа 2. Вокальна вправа.

Цю вправу краще виконувати на ударні склади «да», «до»: «до-о-о-о-о», «да-а а-а-а». Якщо в першій вправі на складі «ма» задіяні м'язи губ, то на «да» «до», «ду» потрібна активна робота язика.

При кожній вимові мови кінчик язика активно прилягає до верхніх зубів. Вправу також можна почати поступово (рухаючись півтонами і по тризвукам вгору, вниз, розширюючи діапазон внизу і вгору на 2–3 ноти).

Вправа 3.

Після того як ви пострибали, пограли голосом, відчували подих, час «попестити» зв'язки. Для цього і рекомендується ця вправа. Заспівемо широку октавну вправу. Вона заспокоїть ваш організм. Вправа в октаву вимагає дуже м'якого та еластичного дихання. Спокійно набираємо повітря через ніс і рот і на видиху, трохи відпустивши подих, щоб не було замкненості, починаємо співати.

Вправа 4.

Виконуємо вправу на склад «на». Склад «на» ніби трохи лінивий. Зробимо просту мовленнєву вправу. Для цього очі опущені вниз, ньюбо та маленький язичок розслаблені, крильця носа трохи підібгані. Робимо вправу на склад «на» наспівно, дуже ліниво.

Повторюємо склад «на» кілька разів. Вправу робимо спочатку на одній ноті, потім півтонами і по тризвуками в октаву.

Вправа 5.

Наступна вправа на швидкість. Те ж становище гортані, піднебіння, м'яких очей, що й у попередній вправі. Вимовляємо склад «на» на першій ноті, потім переходимо на звук «а» і «покотилися» поступово до кінця октави – туди й назад. Чим ближче до верхньої ноти, тим активніше піднімаємо піднебіння.

Вправа 6.

Співаємо те саме, що й у попередній вправі, тільки розширюємо рамки діапазону ще на 2-3 ноти (октава + 2-3 ноти).

Вправа виконується у швидкому темпі, але з більшою внутрішньою енергією. Дуже важлива перша нота, від якої ви відштовхуетесь. Енергетично ви повинні прагнути до верхньої ноти. Співаємо ніби одним мазком кисті, без поштовхів.

Комплекс вправ для роботи над співацьким диханням

Короткий вдих.

Під час вдиху не можна втягувати повітря спеціально. Починати слід з видиху. Витримуючи наступну паузу, треба дочекатися моменту, коли природно захочеться зітхнути. Тільки в цьому випадку вдих здійсниться органічно правильно: досить глибоко та оптимально за обсягом.

Вправа 1.

Короткий вдих і довгий уповільнений видих із рахунком: 1, 2, 3, 4, 5.

З кожним разом при повторенні вправи видих подовжується за рахунок збільшення ряду цифр та поступового уповільнення темпу.

Вправа 2. (Виконання вправи активним пошепком).

Короткий вдих при розсуванні нижніх ребер із фіксацією на цій увазі учнів.

Кожен контролює свої рухи, поклавши долоні рук на нижні ребра. Видих довгий, з рахунком. Ряд цифр також поступово збільшується.

Вправа 3. (Виконання вправи активним пошепки).

Короткий вдих під час руху нижніх ребер, затримка дихання, повільний видих із рахунком. При цьому співаки прагнуть зберегти нижні ребра в положенні вдиху, тобто розсунутими.

Вправа 4. (Виконання вправи активним пошепком)

Короткий вдих при розсуванні нижніх ребер, затримка дихання з м'якою атакою заспівати один звук і тягнути його рівним і помірним за силою голосом. Спочатку звук продовжується 2-3 секунди, потім поступово подовжується. Нижні ребра фіксуються у положенні вдиху.

Виконання вправи.

Артикуляційні вправи

а) «Неслухняний язичок». Язик покласти на нижню губу та промовляти «пя-пя-пя», неначе похлопувати свій «неслухняний язичок» верхньою губою (рис. Д.1.).

Рис. Д. 1. Вправа «Неслухняний язичок»

б) «Посмішка до вушок». Дуже широко посміхаємось, а потім згортаємо вуста у маленьку трубочку. Повторюємо вправу 5-6 разів (рис. Д. 2., Д. 3.).

Рис. Д. 2. Вправа «Посмішка до вушок»

Рис. Д. 3. Вправа «Посмішка до вушок»

в) «Кишені». Вуста замкнуті, язичок, штовхаємо в праву щічку, потім в ліву. Повторюємо вправу 5-7 разів (рис. Д. 4., Д. 5).

Рис. Д. 4., Д. 5. Вправа «Кишені»